

JEAN ELISSALDEREN *SAN FRANTSSES-XABIER***1. Sarrera**

Jean Elissalde (1883-1961) lapurtarraren ‘San Frantses-Xabier’ kontakizun luze xamar bat ekarri nahi dugu *Karmel* aldizkariaren orrialdeetara. Jean Elissalderen lanak era askotakoak dira. Hegazti eta landareen izenen biltzailea, esan zaharren argitaratzailea zein igarkizunen biltzailea ere izan zen, olerkiak ere idatzi zituen, batez ere *Eskualduna* zein *Gure Herria* aldizkarietan artikuluak idatzi zituen, antzerkigilea ere izan zen, erlijio liburuak ere idatzi zituen... Erlijio liburuen artean batez ere itzulpenak egin zituen *Babnar deithu Salbaiak* (Bayonne, 1936) eta *Ama Maria Pasionekoa* dira, besteak beste, itzulpen luze eta ederrenetako bi.

Jean Elissalderen fruiturik onenak, ordea, gure ustez, prosaz eman zituen. ‘San Frantses-Xabier’ edo ‘Etienne Pellot’ edo ‘Theophane Venard’ bezalako kontakizunak indar handikoak dira. Jean Elissaldek 20-30 orrialde kopuruko kontakizunetan bere neurririk garaiena ematen du. Diogunaren adibide garbia da ‘San Frantses-Xabier’ kontakizuna. Lan hau atalka *Eskualduna* astekarian argitaratu zen 1930eko hamarkadan hamazazpi emanalditan. Jatorrizko lehen argitarapenetik hamazpi emanaldietako testuak bildu ondoren argitarapeneko hutsak jatorrizko eskuizkribuarekin erkatu eta zuzendu ditugu. Jatorrizko dokumentua, Jean Elissalderen eskutikakoa, Lafitte euskaltzainaren

bilduman aurkitzen da¹. Uste dugunez, Jean Elissalde eskuz-kribua Pierre Lafitteri eman zion, eta, honek, atalka, *Eskualduna* astekarian eman zuen argitara. Atalkako argitarapena gure anaiarteko gerra garaian (1937ko Gabon-egunean hasi eta 1939 urteko urtarrilera arte²) argitaratu zen. Gure artikulu honetako asmo nagusia prosazko lan bitxi bezain aberats hau lehen aldiz lan bakarrean argitaratzea da.

Jean Elissalde azkaindarra eta Franz Kafka pragatarra urte berean ezezik, ia udako hilabete berean jaio ziren: hau uztai-lean eta hura abuztuan. Batak bestearekin ez dute, jakina, inolako ikuskizunik, baina bi-biek bizi zituzten neurri batean Europako lehen gerra eta gerra krudel haren ondorioak. Bi-biek, bestalde, estilo aratz eta ederrekoak dira, eta, zilegi bazait aitopena, bi-biak arras maite ditut.

2. Nola idatzi *Elissalde* edo *Elizalde*?

Ipar Euskal Herrian -ss- bikoitzeko deitura askotxo ezagutzen ditugu. Euskal idazle biren deitura bakarrik emango bagenu hemeretzigarren mendeko Jean-Baptiste Elissamburu eta hogeigarren mendeko Jean Elissalde egingo genituzke³. Frantses ortografiako *Elissamburu* eta *Elissalde* gaurko erara ‘Elizanburu’ eta ‘Elizalde’ idatzi beharko genituzke. Elissalde berak, ordea, euskaltzain izanik ere ez zuen inoiz bere deitura euskal erara idatzi: *Elizalde*. Izena ere ez eta *Joan Elizalde*

¹ Euskaltzaindiko Azkue liburutegi eta artxiboan (Lafitte Kutxa 322-159).

² Euskualduna astekariko zenbaki hauetan aurkitzen dira Elissaderen ‘San Frantses-Xabier’ lana: 1937-12-24, 1938-01-7, 1938-02-4, 1938-02-18, 1938-03-4, 1938-03-18, 1938-10-14, 1938-10-28, 1938-11-4, 1938-11-11, 1938-12-2, 1938-12-16, 1938-12-30, 1939-01-13, 1939-01-27. Hemen hamabost erreferentzia ematen ditugu, *Eskualduna* astekaria osorik ez baitugu inon aurkitu.

³ *Mayi Elissague* ere tankera horretakoa da. Idazle honek batez ere frantsez idazten zuen. Hala ere M. Elissagueren testuak inoiz edo behin Jean Elissalde itzulirik euskaraz eman ziren argitara *Gure Herria* aldizkarian.

idatzi beharrean haren izenpe bezala beti aurkitzen dugu ‘Jean Elissalde’.

Elissalde deituraren aldaera bat *Elissalt* dugu. Koldo Mitxelena-ren bigarren abizena, esaterako, *Elissalt* zen, amaren aita Lapurdikoa zelako. Maisu errenteriarrak gaztelaniazko liburu eta artikuluetan Luis Michelena izenpetzen bazuen ere (izen osoa eta bi deiturak *Victoriano Luis Michelena Elissalt* zituen), euskarazkoetan ‘Koldo Mitxelena’ izenpetzen zuen⁴. Federico Krutwigek bere *Bilbao en los años cuarenta en torno a Blas de Otero y Resurrección María de Azkue* liburu argitaragabeen hiru aldiz aipatzen du gure Azkaingo idazlea modu harrigarrian: *Jean Elissalt* (Krutwig: 1991). Federiko Krutwigek bertatik bertara ezagutu zuen gure Azkaingo idazle euskaltzaina eta harrigarria egiten zaigu *Elissalt* deituraz aipatzea⁵.

3. Jean Elissalderen lanen balio literarioa

Gramatiketik hizkuntza baten errealitatea bere oinarrizko legetan deskribatzen duten bezala, literatura manualek hizkuntza bateko autore eta lanen –beren baitarik sorturikako idazlan edo sorkarien– balio literarioen berri ematen dute. Literatura manualek, era berean, ezjakinean edo jakinaren gai-

⁴ Esan hau apur bat zehaztu liteke. Gaztelaniaz *Luis Michelena* izen-deiturekin izenpetzen bazuen ere euskaraz idazten hasi zenean *Luis Mitxelena* jartzen zuen. Kartzelatik atera ondoren idatzi zuen lehen euskal lanean, 1951 urteko “Euskal-literaturaren etorkizuna” deiturikakoan (Egan-3, 17-21) *Luis Mitxelena* izenpetzen du.

⁵ Hona hemen aipatutako liburuko pasarteak: “Fagoaga era una de esas excepciones que muy excepcionalmente se dan en el País Vasco, lleno de laudables propósitos, que quería hermanar a los vascos bajo ideales humanistas. Como él conocía a muchos vasquistas me puso en relación con Pierre Lafitte, con Jean Elissalt. Por otra parte entré en relación con Bonifacio Echeagaray, así como con Pierre Lhande” (95 or.). “Tampoco recuerdo casi nada de Mgr. Jean Saint Pierre, ni de Jean Elissalt. La mayor parte de ellos pronto desapareció. Así, recuerdo haber asistido al entierro de Jean Elissalt en un pequeño pueblo de la Baja Navarra.” (102 or.)

nean, *canon* bat ere ezarri ohi dute. Errealitateak, zein hizkuntzarenak zein hizkuntza bateko literaturarenak, ordea, gainditu ohi ditu ehun biderretik ehunean manualetako ikuspegiak.

Uste dugu gure literatura manualetan ez zaiola behar bezalako tokirik eskaini Jean Elissalderen prosa-lanei. Diogunaren sendogarri eta erakusgarri puntu honetara zenbait aipamen ekarriko ditugu. Piarres Lartabalek bere Euskaltzaindiko sarreran hauxe zioen (Lartzabal: 1963):

Ene iduriko lan oberena egin du, ez bere baitarik pentsatzaile eta sortaraztaile bezala, baina besteen itzultzaile eta xoko-mokoen miatzaile bezala.

Uste dut Zerbitzariren teatro lan edo antzerkiak eta aren pertsuak ez direla ain egokiak, nola baitira aren kondaira laburrak... Auk ditu bere orhoitzapenak, edo bazterretatik ikasiak edo erdaratik artuak.

Zerbitzarik maite zuen pertsua, bai eta pertsu-ditxoka artzea. Baina pertsulari bada, ez da olerkari. Pertsuen zango eta lerro-buruak zuzen dabilzka, baina aren ateraldiek ez dute zimentuz pertsulari direnen mamia, bortitza, pindarra eta grazia.

Piarres Lartabalen iritzi hau ondo neurtu eta emana da. Jean Elissaldek duen hoberena 'kondaira laburretan' emana da. Hona literatura manualetako zenbait iritzi. Luis Villasantek bere *Historia de la literatura vasca* lanean, modu lauso batean, Piarres Lartabalek Euskaltzaindiko sarrera-hitzaldian dioena errepikatzen du (Villasante: 1961):

(zenbait lan aipatu ondoren) También tiene piezas teatrales y poesías, pero a juicio de Larzabal lo más valioso de él son las traducciones y los trabajos de recogida o investigación.

Luis Mitxelena *Historia de la literatura vasca* liburuan (Mitxelena: 1960) Villasantek baino gehiago goratzen du gure

idazle lapurtarra (Villasante: 1961). Hona Mitxelenaren hitzak, XX. mendeko Iparraldeko idazleei buruz, 154 or:

De los vasco-franceses, en la seguridad de incurrir en injustas omisiones, mencionaremos al abate Apésteeguy, a Jean Elissalde (“Zerbitzari”), escritor fecundo y castizo, a monseñor Saint-Pierre, al vicario general de la diócesis de Bayona Narbaitz (*Kattalinen gogoetak*, 1955, con el pseudónimo de P. Arradoy), a Etienne Salaberry y al polígrafo Pierre Lafitte que aparte de muchos otros libros y artículos se ha distinguido como divulgador celoso y afortunado de la literatura vasca.

Mitxelenak aipatzen dituen Iparraldeko idazle hauek guztiak ez daude maila berean, inondik inora ere. Etienne Salaberry-k, kasurako, maila askoz beheragokoa du Jean Elissalde baino: lanen kopuru zein kalitatean askoz beherago dago E. Salaberry.

Gure ustea garbia da. Uste dugu Jean Elissalde prosazko testu laburretan –nahiz bere baitarik sortutakoetan nahiz bes-teren lanetatik euskaratutakoetan– punta-puntakoa dela. Bere baitarik sortutakoetako adibide bi emango ditugu. Bata, 1914-18 Gerla handiaz duen testua oso ederra da, bestea, ‘Metsikorat’ bidaia-kontakizuna ere lan bikaina da. Nonbaitetik egingdako itzulpen, edo hobeki esateko, moldapenetan, maila ezin bikainagoa ematen du. Uste dugu kondaira labur horiek, ordea, kasurik gehienetan, ez dituztela literatura manualen egile askok ezagutu. ‘Etienne Pelot’, ‘Theophane Venard’ zein ‘San Frantses-Xabier’ atalka *Eskualduna* edo *Herria* astekarian atera zirenez gero, ez dira guztiz ezagunak izan.

Irakurri ditugun iritzi guztien artean iritzirik finkatu eta sendoena Labeguerie jaunarena da (Labeguerie: 1961):

Orok badakite ez zela bertsulari-biltzar bat gertatuko, Zerbitzari han kausitu gabe. Eskual-Herriko xoko-moko guziak ezagutzen zituen, denetan ibilia baitzen. Arraintzak ere ez zuen

harentzat segereturik, Eskual-Herriko latse eta ur-xirripa guziak bazazkien.

Bainan jakin du ere noizbait bere buregoan egoiten, eta luma eskuan iragan dituen orenak, ikusi dituzken pilota partidak eta bildu dituzken amorroin guziak baino miletan eta miletan gehiago dira, duda izpirik gabe! Bere Jainkoa salbu, Eskuara baitzuen maite ooren-gainetik, eta gauza bat baizik nahi nuke hemen erran: izan dela langile bat, eta idazlari bat paregabea.

Pasarte honetako azken hitzekin gelditzen gara: izan da langile bat eta idazle bat paregabea.

4. *San Frantses-Xabier* lanaren gainean

Jean Elissalderen testuen arteko testurik ezezagunetako bat ‘San Frantses-Xabier’ da. Jon Bilbaoren bibliografia famatuan, esaterako, ez dator lan honen aipamenik. Michel Jean Joseph Labegueriek 1961 urtean *Gure Herria* aldizkarian egin zuen hilberrian ‘San Frantses’ itzulpen baten berri ematen du. Honelaxe dio hitzez hitz (Labeguerie: 19619):

Erdatatik eskuaralat itzuli ditu “Ichtorio Saindua”, “Katichima”, “Ama Maria Pasionekoa”, “San Frantses” eta ixtorioa, “Bahnar deitu salbaiak” Aita Dourisboure-n liburua eta bertze.

Piarres Lartzabalek Euskaltzaindian Jean Elissalderen lekua bete zuenean ere aipatzen du ‘San Frantses’ delako lana. Hona hemen aipamena (Lartzabal: 1963):

(Elissaldek) Argitaratu dituen lan ezagutena dira: *Ama Maria Pasionekoa* (1930), frantsesetik itzulia; *Babnar deithu salbaiak* (1936), Dourisboure, Bezkoiztar misionestaren frantses obra, eskuaraz apailatua, *Atsotiz, zubur hitz eta erran zabar* (1936), liburuxka, *Ichtorio saindua* (1943), *San Frantses Xabierekoa*.

Aipamen honetan Piarres Lartabalek ez du gure obraren argitaratze-data ematen, eta, uste dugunez, ezagutu ere ez zuen egingo. Ez dugu inongo iturritan aurkitu non dagoen gure lana argitaraturik. Lehen ahalegina, beraz, *Eskualduna* aste-karian testua bilatzea izan zen eta hurrengo transkribatzea. Azken pausoa, ahal izatera, euskuizkribua aurkitu eta testua ondo transkribatzea.

5. Jean Elissalderen ideologia

Luis Villasantek bere *Historia de la literatura vasca* lanean hitz gutxitan, pintatzaile batek pintzelkada bitan bezala, Jean Elissalderen itxura argia ematen digu (Villasante: 1961):

El verano de 1957 tuve ocasión de visitar a Elissalde en el pueblo de Gréciette, donde era párroco. Enjuto de carnes, puro nervio, pelotari, hombre chapado a la antigua, entero y de una pieza.

Hitz gutxitan emana dago gure azkaindarraren itxura. Iparraldeko hainbat apez pelotari bezalaxe, Elissalde pelotaria izana zen eta gerora gazteen pelota-maisu. Elissalderen euskal lanen artean berak ezagutu zituen pelotarien artikulu monografikoak argitaratzea izan zen. Horrelaxe ezagutzen ditugu hainbat pelotariren bizitza eta pelota-partidak. Hona hemen zenbaiten izenak: Chilar, Porteño, Larralde, Darraidou, Leon Dongaitz, Soudre-Vasquito, Piztia, Errezabal, Cantabria, Chiki, Pouchant.

1914-1918ko *Eskualduna* agerkariko Gerla Handiko korrespontsala, ibaietako kainabera-arrantzale, pentsaeraz “chapado a la antigua” esapideak asko esaten du. ‘Metsikorat’ zein ‘Azkaine: gure sorterria’ lanetako pasarte zenbaitek haren pentsaeraren xipi argigarriak eskaintzen dituzte. 1914-1918ko Gerra Handian Iparraldeko 6000 gazte hil ziren. Gerra horretako bi euskal idazle korrespontsal ere izan ziren gure Elissal-

de (Zerbitzari) eta Jean Saint-Pierre (Anxuberro). Elissaldek, *Eskualduna* agerkarian idatzi zuten idazle askoren gisa, Frantziaren aldeko ideologia ez zuen ezkututzen (Aldekoa: 2008).

6. Jean Elissalderen euskara

Jean Elissaldek Azkaine bere sorterriko eta inguruetakoko euskararen biltzailea eta erabiltzailea izan zen. XX. mendehasieran Azkaine eta inguruetan aho-mihiz egiten zen euskara izan zen haren hizkuntza-literarioaren eredu edo ispilu nagusia. Ez zuen, beraz, XVII. mendeko lapurtar klasikoen euskara hartu idazteko eredutzat –neurri batean zaharkitua ere ikusten zuena, uste dugunez–, berak bertatik bertara ezagutzen zuen ahozko euskara bizia baizik. Jean Elissaldek ezagutzen zuen euskara bizi hura ahalik eta modurik aberatsenean eman nahi izan zuen. Hona Elissalderen jokabidea bere ahoz emana, Euskaltzaindiko sarrera-hitzaldian (Elissalde: 1931):

Egundainoko errana da. Eta huna molde hori: behinere ez gaiten etxetik athera paper xuri muthur bat gabe eta bi soseko lapitz batekin baizik. Alabainan ez da den gutieneko dudarik nun-nahi zerbeit kausituko dugula, kausi dezakegula bederen, euskarazko izena ez dakiogunik.

Bada, holako zerbeit ikusten dugularik, jo dezagun lasterka lehen atxo xaharraren ganat eta othoizka galde dezogun: Amatto, zer erraten duzu huni? Amatto, zer erraten duzu horri? Eta amattok erran izena lapitzaz ezar berehala paper muthurrean... eta paper muthur hori hel guzietarat heda dezaken norbeiti. Herri guzietan, Jainkoari esker, norbeit atxeman ditake oraino Eskuararen alde zerbeit egin duenik!

Jean Elissaldek guraso biak zituen Azkainekoak, eta, bera ere, jakina, Azkainekoa sentitzen zen. Azkaine herriko zertzelada eta zehaztasunez Jean Elissalderen bi eskuizkribu gordezten dira. *Saltsa- Maltsa* izenburua duten bi eskuizkribu haue-

tako atalak *Gure Herria* astekarian argitaratu ziren. Pierres Xarritonek atal hauek bateraturik, 1985 urtean, *Azkaine gure sorterria* liburua argitaratu zuen (Xarriton: 1985).

Azkaine herria Xareta eskualdetik hurbil dago. Xareta eskualdeak mugalde bakoitzean bi herri hartzen ditu: iparraldean Ainhoa eta Sara, hegoaldean Zugarramurdi eta Urdazubi. Inguru hau Euskal Herriko bihotza denik ezin ukatu, idazle handiak eman dituen ingurua.

Esan beharrik ez dago J. Elissalderen euskara ereduak guztiz ederra eta aberastasun handikoa dela. Baina euskara bera ederra bada ere, kontatzeko era egiten zaigu batez ere miragarri.

7. *San Frantse-Xabier* lanaren gure edizioa

Artikulu honetako azken atal honetan J. Elissalderen testua autoreak bere eskuz idatzi zuen bezalaxe emango dugu. Gure lanaren iturria, goraxeago esan dugun bezala, Jean Elissalderen beraren eskuizkribua izan da. Gure asmo nagusia testua iturrian datorren bezalaxe transkribatzea da, jatorrizko puntuazioa eta ortografia errespetaturik. Era horretara, *Bachenabarre* eta *Etcheberri* ikusiko ditugu jatorrizko testuan eta ez ‘Baxenabarre’ eta Etxeberri’. Kontsonante aspiratuak -ph-, -th-, -kh- jatorrizko testuan bezala datoz gure transkripzioan ere. Jatorrizko testuko *aphal*, *gorphutz*, beraz, gure testuan ere ‘aphal’ eta ‘gorphutz’ izango dira; jatorrizko testuko *deitbu*, *bathaio-harri*, *urthe* gure laneko testuan ere berdin jarriko ditugu; jatorrizko testuko *okbitu*, *barkbatu*, era berean, gure testuan ere berdin azalduko dira. Jean Elissalderen eskuizkribuko *amagno* eta *espangol* (hots, *amaño* eta *español* hegoaldeko grafian) gure artikulu honetako testura ere modu berean transkribatu ditugu.

Uste dugu estimagarria izango dela *Karmel* aldizkariko irakurle landuarentzat ‘San Frantses Xabier’ laneko testua jatorrizko eskuizkribuan agertzen den modu-moduan ematea.

I.

SAINDUAREN ARBASO ETA BURHASOAK. SORTZEA –HAURTASUNA– GERO

Bizpahirur ehun arima badire orai Jaxu Bachenabarreko herrichka argi eta pollitean. Hemen aiphatzerat goatzin demboretan etzen hurbiltzeko ere hoinbertze: erditsiak bezala naski. Hautan, etcheko-jaun handi batzu: ezagutuenak Lascortarrak. Aphaltchagoetarik ziren Frantses-Xabieren arbaso Etcheberriarrak.

Hamalagarren mendearen erditsutan Jaxuko Etcheberritarretarik bat, premua, ezkondu zen Suhuskuneko nechkatcha batekin. Ezkontza huntarik sortu haurretarik bat joan zen Donibane-Garazirat eta han kokatu. Anaia gehienari Etchebarriarren deithura utzirik, bertze bat hartu zuen, hainitz Chuberotarrek oraino egungo egunean egiten duten bezala: Jassu. Horra zertako ez den geroztikako paperetan Pedro Jassu baizik ikusten. Chuberotarrek etchearen izena hartzen dute haatik maizago. Kargu handi zerbeit Donibanen ardietsirik, sos frango egin zuen Pedrok. Ederki ezkondu zen eta bere haurteri eskola handiak har-arazi ziozkaten. Bertzeak bertze, haur haurtarik batek bide handia egin zuen eta gazterik ezkondu zen Guillerma Othaondo, Iruñako korteko kargudun baten alabarakin: Arnalt zuen berak izena.

Arnalt eta Guillermaresen sei haurretarik zaharrena Juan deithu zuten bathaio-harran. Erran gabe doa gain-gainetik eskolatu zela. Juan de Jassu erresumako lehen karguetarat heldu zen beraz laster. Etche partearen gainerat hor irabazi zituenekin, diruz eta onthasunez okhitsu zen. Ez da beraz harritzekoa hein ederreko etcheko-alaba frango ethorri bazitzaion aintzi-

1

Sainduaren forbaso eta burhasoak. - Sortzea. - Haurtasuna. - Gero.

Bizpahirur ehun arima badire orai Jaxu Sachenabarreko herririk argi eta pollitean. Homen aipatzerat goatzin demboretan elzen hurbiltzeko ere hoinbertze : erdituak bezala nasti. Hontan, etcheho-juan handi batzu : ezagutuena Lasortarrak. Topaltchagoe-terik ziren Frantses. Labiren arbaso Etcheberriatarrak.

Hamalauzgarren mendearan erditutan Jaxuko Etcheberriatarretarik bat, premua, ezkondu zen Suhuskuneko nekkatoha bategin. Ezkontza huntarik sortu haurretarik bat joan zen Donibane-Jarazirat eta han kokatu. Jonaia zehianari Etcheberriatarren deitura utzirik, bertze bat hartu zuen, haurtz Chuberotarrak oraino egungo egunean egiten duten bezala : Jaxu. Hona zentako ez den geroztikako paperetan Pedro Jaxu baizik ikusten. Chuberotarrak etchearen izena hartzen dute taatik maizago.

Karga handi zerbit Donibanen ardietsirik, os frango egin zuen Pedrok, ederki ezkondu zen eta bere haurreri eskola handiak has arazi zitzaizkion. Berzuek berze, haur haurtarik batak bide handia egin zuen eta gazterik ezkondu zen Guillerma Othando, Huñako korteko kargudun baten alabarretin : Jernalt zuen berak izena.

Jernalt eta Guillermanen sei haurretarik zaharrena Juan deitue zuten bathaio-harrian. Euan gabe doa jaun gauratik eskolatatu zela. Juan da Jaxu erredumahko lehen karguetarat heldu zen beraz laster. Etche partaaren gainerat hor irabazi zituenekin, diruz eta ontasunaz okhitu zen. Ez da beraz haurtzeko hein ederreko etcheho alaba frango ethorri burutzain

nerat: Maria de Azpilcueta, Xaberi deithu gaztelu famatu bate-tako alaba gehiena hautatu zuen guzien artean.

Etzezaken hautu hoberik egin: Maria de Azpilcueta, korteko ohore eta josteten erdian lillurratzeko orde, bethi gorphutaz baino gehiago orhoitu da arimaz, munduaz baino gehi-ago zeruaz. Orduko paper guziak ez dire mintzo hango eta he-mengo eliza eta komentueri egiten ziozkaten emaitza chora-garriez baizik. Bazakien Jainkoak ez dituela aberastasunak no-la-nahi erabiltzeko ematen, bainan ba, bethi eta bethi, ongia-ren egiteko...

Juan de Jassu, Garaztarra, eta Maria de Azpilcueta, Baztan-darra, horra Frantses-Xabieren aitamak. Mila bortz ehun eta seiean, aphirilaren zazpian ethorri zen mundurat mundua hala inharrosi behar zuen muthiko ttipia: aste saindua zen. Haurrak azkarra iduri zuen, bainan errana da egun berean bathaiatu zutela halere. Ez dute luzatzen, ez luzatu behar, burhaso giri-chtinoek haurren bathaiatzea!

Badire diotenak etzutela Frantses-Xabier Xeberiko gazte-luan hazi, Jaxu edo Eskual-Herriko bertze herrichka zenbeite-tarat eraman zutela. Ez du iduri egia dela: Xaberin sortu zen eta hazi, Juan de Azpilcuetak guti gora behera dionaren ara-bera: “Frantses-Xabieren ahaidegoan naiz guti edo aski. Haur-hurretik ezagutzen dut, amagnoetan zelarik ezagutua. Haini-tzetan ikusi dut, hainitzetan mintzatu eskola handietako bidea hartu duen eguna arte. Zenbatetan ez naiz Xaberiko gazteluan egon neroni!”

“Ez ditake gure Frantses ttipia baino haur erne eta maitaga-riagorik, dio bere paperetan Navarro gure Sainduaren anaia gehienak: oro harritzen eta choratzen gaitu!”

Ez dakigu bertze deus handirik Frantses-Xabieren lehen-le-hen urtheez. Sei urtheak Xaberiko gazteluan egin zituen. Or-duan hasi zitzaizkoten oro gaizki joaiten gazteluko senhar-emazte oneri. Emeki-emeki atzeek Nafarrako erresuma ederra-

antzinerat: Maria de Azpilcueta, Taberi deitue gaztelu famatu
 batetako alaba gehiena hautatu zuen guzien artean.
 Etzazakeren hantue hoberik egin: Maria de Azpilcueta, korteko ohore eta
 posteten erdian lilluratzeko orde, betri gorphutuzaz baino gehiago
 orhoitu da arimaz, munduaz baino gehiago zeruaz. Oduko paper
 guziak ez dire mintzo hango eta hemengo eliza eta komentuari egiten
 ziozkaler emaitza choragarriez baizik. Praxakien Jainkoak ez dituela
 aberastaturak nola-nahi erabilizko ematen, bainan ba, betri eta betri,
 ongiaren egiteko ...

Juan de Jasso, Saraztarra, eta Maria de Azpilcueta, Partandarna, horra Fran-
 tses. Tabieren aitamak. Abila bartz ehun eta seican, aphirilaren zazpian
 ethorri za mundurat mundua hala inharrosi behar zuen muthiko ttipia:
 aste saindua zen. Haurrak azkarra iduri zuen, bainan errana da egun
 berean bathaiatu zitela kalere. Ez dute luzatzen, ez luzatu behar, burhaso
 ginichtinok haurran bathaiatzea!

Padira diotenak atzetela Frantzes. Tabier Taberiko gazteluan hazi, Jaso
 edo Eskual. Herriko bertze herrichta zenbeitetarat ereman zitela. Ez du
 iduri egia dela: Taberin sortu zen eta hazi, Juan de Azpilcuetak guti
 gora behera dionaren arabera: «Frantzes. Tabieren ahaidetzaon raiz
 guti edo aski. Haur-haurretik ezagutzen dut, amagnotan zelarik eza-
 gutua. Hainitzetan ikusi dut, hainitzetan mintzatu eskola handietako
 lidea hartu duen eguna arte. Kenbatetan ez raiz Taberiko gazteluan
 egon naroni!»

«Ez ditake gure Frantzes ttipia baino haur erre eta maitagarriagorik, dio bere papere-
 tan Navarra gure Sainduaren anaia gehienak: oro harritzen eta choratzen gaitu!»

Ez dakigu bertze deus handirik Frantzes. Tabieren lehen-lehen
 urthoz. Sei urthek Taberiko gazteluan egin zituen. Oduan hasi zitzaizkoten oro
 gaizki posten gazteluko senhar emaitza oneri. Emaki emaki atzak Nafarrako
 erresuma ederrari bere estupida gehienak abatsirik, Juan de Jasso ora erori zen.
 Ohoinek larritu zuten kasik. Etzen gehiago holako zorigaitzari ihandokituzko
 adincan: hil zen. Etzitzen haatik heriotze horrek ora gaichtakeriak geldiarazi
 behar, eta handik laster Frantzes. Tabierak bere bezag ikusi behar zituen langile
 batzu gazteluari eta gaztelua zaintzen zuten murre zaharrei piktotekhin jaha
 bururat botatuzko. Deusek ez du terrak bezala itzutzen gizona! Taberiko gaztelu

ri bere eskupide gehienak ebatsirik, Juan de Jassu ere erori zen. Ohoinek larrutu zuten kasik. Etzen gehiago holako zorigaitzari ihardokitzeko adinean: hil zen. Etzituen haatik heriotze horrek gaichtakeriak geldiarazi behar, eta handik laster Frantses-Xabierek bere begiz ikusi behar zituen langile batzu gazteluari eta gaztelua zaintzen zuten murru zaharrerri piko-tchekin joka, lurrerat botatzeko. Deusek ez du herrak bezala itsutzen gizona! Xaberiko gaztelu ederra etzen gehiago nunnahiko etche arrunt bat baizik, eremu larrutu batean etche oraino larrutuago bat baizik!

Bertze oren tzarrik ikusi behar zuten oraino gazteluan. Nafartarrak berritz Erregeren kontra altchaturik, gora-behera frangoren ondotik azkenekotz zafratu eta chehatuak izan ziren Mayan, bainan etzuten San Frantsesen anaietarik bigek bereziki aise amor eman oraino. Odolak hala manatzen zioten.

Beharra eragile handi baita, bakea arras ethorri eta guduak ahantzi zirelarik, Maria de Azpilcuetak hitz bat igorri zion Erregeri lehengo dretchoetan sartu nahiz, eta Azpilcuetan nola Xaberin soldado Espagnolek egin ziozkaten kalteen ordainez diru zerbeit galdetzeko. Hitz ederrak eman ziozkaten berehala, eta gero deusik ez! Andere gaichoak sos bat ukhan baino lehen hil behar zuen... orori oro barkhaturik!

Jada zerbeit lotzeko adinean zen Frantses-Xabier. Anaiek aspaldi egin-ahal guziak eginak ziozkaten tropetan sar-arazteko. Debaldetan. Liburuatarat ekarriago zen. Bazakien aita kargu handienatarat liburuak altchatu zutela eta iduritzen zitzaion hari ere bide eginaraziko ziotela.

Beraz, ordu arte etchean edo Iruñako eskola batean hortzez eta haginez arizanik, mila bortz ehun eta hogoita bortzean hartu zuen Frantziako bidea. Hemeretzi urte zituen. Sos guti moltsan, bainan amets handiak gogoan, lothu zen bide horri bere ama maiteari bi musu gozo emanik... Liburu egile

batzu azkarki guduan arizan dire Frantsesa zen ala Espagnola san Frantses-Xabier. Frantsesa zela finkatu dutenek beren arrazoinak badituzte: Nafarra Frantsesen menean zela, Frantses-Xabier sortu zenean. Bertzeek aldiz egundainotik Sanguesa, Frantses-Xabieren sort-herria, mendiz bertzaldean izatu dela erraten daukute. Hori ere hala da. Guretzat San Frantses etzen ez Frantsesa ez Espagnola: Eskualduna zen, kantikak dion bezala:

Aitaz Garaztarra, amaz Baztandarra,
Eskualdun garbia zen ta Nafartarra...

Urrunago joan gabe, hitz berezi bat orai. Nor edo nor ohartu ditake hunat arte behinere ez dugula erran Frantses-Xabierrek othoitza bertze haurrek baino maiteago zuela jada, elizan ibiltzaleago zela, edo holako bertze zerbeit. Egia. Huna zertako? Nihun ez dugulakotz argi ttipiena kausitu hortaz. Irakurtu ditugun liburuetan bethi gauza berak ikusi ditugu: ama arras eta arras elizako jendea zela, aphezak maite zituela, herriko elizari zer-nahi ematen ziola eta bere haur guziekin noiz-nahi othoitzean ari zela. Bainan Frantses-Xabierez sekulan nihun aiphu berezi bat! Guzien buruan baditake bere adineko bertze haur guziak bezalakoa zen: ez hobea ez gaichtoagoa. Jainkoaren orenak Parisen jo behar zion eta herritar batek behar zuen, itzulika frangoren ondotik, bere baitan sar-arazi eta arras zeruko urhatsetarat itzuli. Egiazki Jainkoaren chedeak harrigarriak dire!

Frantses-Xabier bere baitan sar-arazi behar zuen herritarra, Inazio Loiolakoa bera, etzen bethi hoberen-hoberenatarik izana. Huna zer aithortu zioten behin predikalkitik bere herritarri: “Ene anaia maiteak, uste nuen sekulako utzi zintuztedala, bainan kontzientziako arrangura batzuek ekharri naute oraino zuen arterat. Aspaldian boz batek saminki erraten zau-

tan gazte erho agertu nintzen herrian behar nuela agertu zentzatu, urrikitan sartua. Jainko Jaunari othoitz egiten diot egun guziz; eta nigar auhenetan othoitz egiten, ahantz detzan ene gaztetasuneko urtheak. Zueri ere, herritar maite-maiteak, barkhamendu galdetzen dut eta othoizten zaituztet Jainkoari gomenda nezazuen. Eta zuetarik zenbeit eni behatuz gaizki abiatu balinbadire, berehala sar ditela beren baitan eta beren bekhatuez urrikiturik Jainkoaren ganat itzul...”.

Bai, egiazki Jainkoaren chedeak harrigarriak dire! Bainan nork daki ez diotegun guzien buruan ama girichtino handi baten othoitzeri zor san Frantses-Xabier, egundaino Eskual-Herrian ukhan dugun saindu handienetarik bat? Ama maiteak, etzazue hori ahantz eta zuen haurrentzat egizue othoitz hainitz... bethi!

II. PARISEN

Huna Frantses-Xabier Parisen, Laster eta hainitz ikasi nahi zuen: Pariseko ikastegi handienetarik batean sartu zen beraz. Santa Barbara zuen ikastegi harek izena. Bainan Parisek irrisku handiak ditu gaztearentzat. Jada Santa Barbaran berean irakasle eta ikasle frango bazen galdurik. Eta arras galdurik! Gutik egin zuen ez baitzen galdu gure Eskualduna ere. Utz dezagun haatik hemen bera mintzatzerat: “Ene lagunetarik hainitz arras phestari emanak ziren jada: ikastegiko buruzagia bera ere ba. Noiz-nahi gauaz ikastegitik atheraturik etche tzarretan zabilzan eta behin baino gehiagotan neroni berenkin joanarazi ninduten. Bainan eskerrak Jainkoari, orok gaitz itsusienak biltzen ari zituztela oharturik, lotsatu bainintzen! Hainbertzenarekin ikastegiko buruzagi galdu dohakabea hil zen eta bertze bat ethorri arras gisakoa eta behar zen bezalakoa. Haren kontseilu oneri esker arras ene baitan sartu nintzen eta, oraino behinere erori gabe, irrisku hetarik urrund...”.

Bainan ez othe zuen bertze zerbeitek ere Frantses-Xabier begiratu gehiago lerratzetik? Baietz iduritu zaiote hartaz mintzatu diren guzieri. Zerk, bada? Gela berean lo egiten zuen ikasle lagun baten kontseilu eta etsenpluek...

Santa Barbarako gelak arras handiak ziren eta bethi kasik bizpahirur ikasle baziren bakhotchean. Eskualdunaren laguntarik batek Piarres Lefèvre zuen izena: Frantsesa zen. Haur haurretik jakitate gose, eskola berezi batzu hartu zituen herriko erakasle on batekin. Bere eskola handien egiterat Pariserat joaitea galdetu zioten orduan burhasoeri eta beren semeaz fida baitziren, burhasoek lorietan utzi. Adineko gizon bat bazen gizon segura zen jada Piarres Lefevre. Ichila bertalde, langile arrabiatua, bihotz onekoa, kartsua. Horra gure herritarrari Jainkoak gelan eman zion lagun ona.

Elgar lagunduz eta lotsaduretan elgar ederki sustatuz, bi adichkide berriek airez-aire egiten zituzten lan guziak. Ez da beraz harritzeko laur urtheren buruko batek eta bertzeak titulu handi batzu ardietsi bazituzten. Handik laster Frantses-Xabier bera irakasle bezala hautatu zuten bertze eskola batetako. Etzituen horrengatik bere gela eta adichkidea utzi. Bere baitan sartzen hasia zelako frogala!

Mila bortzehun eta hogoita bederatzigarren urthea polliki gain behaiti abiatua zen jada. Egun batez bi adichkideeri lagun berri bat eman zioten gelan hirugarren bezala. Aspaldi ikustez ezagutzen zuten batek eta bertzeak, hainitzetan karrikan buruz buru eginik. Berrogoi urthetarat zoala iduri zuen jada eta, oraino ohartgarriago izaiteko, eskuineko zangotik bazuen maingu aire zerbeit. Bere trastu arrunt eta higatuekin ikasle baten baino hainitz eskale baten planta gehiago zuen. Horrengatik, zer aire ederra eta begitarte maitagarria! Inazio Loiolakoa zen.

Lagun berriak bazituen bere chedeak: berrogoi urthetan holako gizonak ez du deusik airerat egiten. Adinak lotsatu ga-

be hortzez eta haginez bere eskola handien egiten ari zelarik, lagun eta laguntzaileketa zabilan jada Jainkoaren alhorreko. Piarres Lefèvre laster bildu zuen. Etzuen aise bildu behar Frantses-Xabier! Eskuarazko liburu eder batean irakurtzen dugunaz, bertze batek aspaldi etsituko omen zuen: Inaziok etzuen etsitu, Frantses-Xabieren elhe batzuetarik noizpeit iduriturik, egun ez bazen bihar, bihar ez bazen etzi, eskuratuko zuela. Hortakotz eztiki mintzatzen zitzaion, ahal bezenbat ile alde: hala nahi zuen herritarraren jite minberak. Bainan uste dugu Inazioren elhe guziek baino gehiago bertze zerbeitek idekarazi ziozkala begiak eta hunkitu bihotza Frantses-Xabieri. Huna zerk.

Santa Barbaran sartzean Inazio Loiolakoak ikastegiko buruzagiari erdi hitzemanen zion ikasle laguneri ez ziotela sobera gerla eginen bere urhatseri jarraikarazteko. Bainan hitz hori nola atchik Jainkoarentzat bihotza Inaziok bezala su eta kharrez bethea delarik? Etzitaken ichil: etzen ichiltzen. *Non possumus non loqui* erraten zion bihotzak, bertze orduz Apostolueri bezala. Gaitzitu zitzaion buruzagiari eta egun batez ororen aintzinean gatzigatu zuen. Eta nola gatzigatu oraino! Haur bati bezala soinak agerazirik, azotekaldika chehatu zuen! Etzuen hitzik erran Inaziok, etzuen hintik egin. Harritu zen buruzagia bera; Inazio kampionat joanarazirik luzez bigak mintzatu ziren elgarrekin, eta gero, berriz ororen aintzinerat itzulirik, irakasleak barkhamendu galdetu zion ikasleari!

Hortan egiazki adichkidetzen hasi ziren bi Eskualdunak. Etzen haatik oraino erori Frantses-Xabier: erroak barna dituen zuhaitza ere ez dute lehen haizeek lurreratzen. Jada aiphatua dugun eskuarazko liburu eder hartan irakurtzen dugun bezala “bihotz suhar baten munduko lokharrien hausteko, lan behar da eta dembora”. Ez da gutiago egia haatik handik goiti bere bihotza hobeki idekitzen ziola herritarrak herritarrari. Bere amets handi eta ederrak berak etziozkan gehiago hala gordezten. Eta amets horieri Inaziok bethi hitz berez ihardesten zio-

ten: *“Quid prodest homini, si universum mundum lucretur, animoe vero suoe detrimentum paliatur?”* Zer ari da gizona mundu guzia bereturik ere, arima galtzen badu?”

Gogor egin zuen oraino ere oraino Frantses-Xabierek, ba; bainan, errana den bezala, bethi joz harriari ere phuska khen-tzen zaio. Laur urtheren buruan amor eman zuen, Piarres Lefevre kampoan zen egun batez. Huna, bethi eskuarazko liburu berari harturik, egun handi hortako chehetasunak:

–”Ene frantses maitea, lehen erranak behar dauzkitzut beraz berritz erran? Gizona zer ari da mundua irabazirik ere arima galtzen badu?...”

–”Jakintsun bilhakatur, jakhintsunaren aiphamena karreatuz, ez othe niteke salba?”

–”Beharbada bai, beharbada ez. Zuk dakizuna da, Jainkoak nahi duela haren amoreagatik mundua utz dezazun!”

–”Mundua utz? Eta idea hertsu batzuetan sar?”

“Hertsuak, Frantses?... Arimari hegalak ematen dituztenak! Salbatzaileak hitzez eta obraz gomendatu dauzkunak! Salbatzaileari jarraikitzeak, arima aphaltzetik urrun, arima edertzen du eta zeruraino alchatzen: zuzenegi da zure izpiritua gauza horren ez ikusteko. Xabier maitea, galdeitza bat egiten dauztzut; zure izpituari nago, zure bihotzari nago. Zer da hobe? Arimaren zorion eternaletan maite denaz orai gabetzea, ala arimaren zorigaitz eternaletan maite denaz orai gozatzea? Zer diozu? Zer da zuhurrago?”

Frantsesek ez dut ihardesten: haren begitartea khambiatua da, haren eskua ikharan dago Inazioren eskuan; gudukan ari da haren bihotza.

–”Zure ichiltasunak ez du guti erran nahi: hortan gauden egun. Segur naiz bihar zuhaurek erranen dautazula: Zer ari da gizona mundua irabazirik ere, arima galtzen badu?”

–”Ez dut biharrerat utzi nahi, garhaitua naiz, aithortzen dut. Bainan ez ditzazket guziak utz... ez ditzazket!”

–”Gaur iduritzen zaitzu ez dezakezula, bainan zure natura-
lezako gizon bat ez da bide erditan baratzen. Egia behin eza-
gutuz geroz, begirik ez du haren ikusteko baizik, mihirik har-
taz mintzatzeko baizik, bihotzik haren maitatzeko baizik, in-
darrik haren zerbitzatzeko baizik.”

“.....Bat bertzearen besoetarat erortzen dire bi Eskualdu-
nak, bigak bozkariozko nigarretan, Jainkoari eskerrak bihur-
tzen dituztela, batek irabazi handi bat eginik, bertzeak bere
burua irabazterat utzirik.....”

Inazio-Loiolakoak nola ezagutzen zituen gizonak! Ez, Frantses-Xabier etzen bide erditan gelditu behar. Berehala barurari eman zen, berehala egun guzietz bere gorphutzaren bortizki azotatzen hasi. Hainbertzetaraino nun Inaziok berak erran izan behar baitzion orotan badela hein bat, indarrak dituenak ongi egiten duela ongiarentzat atchikitzea. “Urrunegi joanen zen, Inazio hola mintzatu ez balitzaio”, dio bere liburuan aita Brou Jesuista famatu batek.

Mila bortz ehun eta hogoita hamalaua urthe handia izan dela Elizarentzat ez da dudarik. Agorrilaren hamabortzean, Andredena Mariaren phestan, zazpi gizon baziren Montmartreko kapera ttipi batean bilduak: Inazio-Loiolakoa eta Frantses-Xabier bi Eskualdunak; Lainez, Salmeron eta Bobadilla Espagnolak: Portuges bat, Simon Rodriguez; eta Piarres Lefevre jada frangotan aiphatua dugun Frantsesa. Inaziok berrogoita hirur urthe zituen: hogoita zazpi bertze seietarik zaharrenak. Bira botu egin zuten orok kapera ttipi hartan, bethi garbi eta erromes gorri egonen zirela.

Horra, bada, munduan egin diren lehen jesuistak, egungo egunean oraino tzarrek begiko zikhina baino gehiago ikusi

nahi ez dituzten aphez on eta suhar batzuen aintzineko eta aita⁶.

Eskual-Herrian ez ditugu jesuistak hainitz ezagutzen, Eskualdun guti sartzen baita horien komentuetan. Baina aita Lhande Zalgizar aipatu eta gure adichkide Etcheverry Ziburutar bi anaietarik jujatzeko, aise finka ditake Jainkoaren alho-rrean langile hobe guti dela.

Bainan aldeko solasetan galdu gabe itzul gaiten laster Frantses-Xabieren ganat. Handik bi urtheren buruan joan zen Parisetik: zer egin zuen ordu arte? Lehenik, bakantzak ethorri zireneko, erretreta edo gogo-biltze luze bat, Inazio gidari. Gero? Ez dakigu: nihun ez dugu deusik ikusi. Ez da dudarik lanean arizan zela sekulan baino gehiago, lana othoitza baita, eta bere lagunekin arras Inazioren eskuetan eman zela, orok bihotz bat eta arima bat baizik ez egiteko...

III.

BIDEAN. –ITALIAN--LEHEN MEZA

Parisen elgarretarat bilduak ziren aldi batez, Jesuista horiek–izen hori eman dezogukete naski jada makhurrik gabe, nahiz etziren oraino hala?–Lur Sainduetan hasi behar zituztela beren lanak egina zuten, bainan harat joaiteko traba zerbeit gerta zitakeela erranik Inaziok, hitzartu zuten Benizako hirian elgarretaratuko zirela mila bortz ehun eta hogoitza hamazazpian. Etzen apheztua oraino Frantses-Xabier, bideari lothu zelarrik zenbeit lagun chahar eta hirur lagun berrirekin. Inazio Espainiarat joana zen zenbeit dembora hartan eriturik, sendatzeko, bai-eta etcheko antolamendu batzuen egiteko. Negu bethea zen. Oinez abiatu ziren, “*makhila eskuan, othoitzeko liburua besapean, errosorioak lephotik, chakutto bat bizkarrerean liburuz eta paperez bethea*” dio eskuarazko liburua,

⁶ Elizalderen oharra: *Erran dezagun baatik zenbeit urthe geroago bartu behar zutela “Jesuisten” izena, Aita Sainduaren baimenarekin.*

euriak eta elhurrek lotsatu gabe. Urtharrileko heldu behar zuten Benizerat. Etzuten aise egin behar. Lehenik, Frantsesen eta Espagnolen artean gerla hasirik, itzuli handi bat hartu behar izan zuten Alemanian gaindi. Gero Frantses-Xabier bet-betan eritu zen. Nigarra begian goiz batez bere bideko laguneri erran zioten ez zezakela gehiago urhatsik egin.

Zer gaitz othe zuen? Utz dezagun oraino eskuarazko liburu mintzatzerat: *“Hoinkari edo jauztekar bezala aiphatua zen Frantses Parise guzian. Laudorio bat baino gehiago entzuna zagon bere membro zalhoinez, bere urratsaire ederraz, bere itchurantz begikoaz, bere gorphutz azkar eta lerdenaz. Laudorio hek on hartu zituelakotz, beien ondotik ibili zelakotz, azpiak ezarri zituen khorda mebe batzuez finkaturik, eta hainbertzetaraino hantu zitzaizkon nun ez baitzen gehiago khordarik ageri”*.

Etzuen mirikurik nahi, bainan lagunek bat ekhar-arazi zuten halere. Hau harritu zen eta lañoki aithortu khorda hek handik khentzekotz eria hil behar lukeela, Frantses-Xabierek Jainkoa zela mirikurik hoberena erranik, lagun guziak belhau-nikatu ziren eta othoitzean hasi. Lo chortarik etzuten egin gau guzian, bainan ere biharamunean khordak eroriak ziren, her-tuak hantura lotsagarriak... eta gure eria egundaino bezen azkar eta zalhu!

Alemanian sartu ziren. Bainan gau batez jostetan ikusi zituzten hirichka batean hango buruzagi batekin. Hau, ostatu bethean, sekulako jendetzearen aintzinean, katolikoek kontra zer-nahi erranka hasirik, berehala bidekari guziek buru egin zioten, eta erhautsi. Ez dakigu Bobadilla gazteak lorietan etzion panpaldi bat ere emanen. Gaitzitu zitzaion Alemanari: oihuka zalapartaka hasi zen lehenik, mehatchuka gero. Ez othe zituen hil-araziko? Bainan beren chakuttoak harturik, le-khuak hustu zituzten lastersko gizagaichoek... bertze nunbeit

jateko menturan. Egia erran, jan gabe gehichago egoteak etzi-tuen hainitz lotsatzen!

Mila bortz ehun eta hogoita hamazazpigarren urtheak bi-dean atcheman zituen oraino. Urtharrilaren zortzian heldu ziren bakharrik Benizarat.

Munduan Beniza baino hiri ederrago guti da. Begia ez ditake ase hango etche eder, argi maite eta itsaso paregabeaz. Bainan beldurra dugu gure bidekariak etzirela horieri guzieren hainitz ohartu. Bertze minik bazuten sabelean: Inazio-Loiolakoa nahi zuten lehenbailehen ikusi. Zer bozkarioa agertu zitzaiotenean eta zoin gogotik besarkatu zuten orok! Alabainan hura gabe errebelatuko zirela zitzaioten...

Erran ditake Frantses-Xabierek hiri hortan egin zituela misionestgoko lehen apendizkoak. Aitoren semea, lehenik athez-athe ibili behar izan zen eske, hemen aza buruchka bat, han bi lur-sagar, urrunchago ogi mokhor mutzinduak galde-tuz, bidean haur tzarren harrikaldiek, atheetan etcheko-andere urguilutsuen trufek lotsatu gabe. Bainan Jainkoaren izenean Inaziok hain manatzen zuenaz geroz, zer egin?

Gero, Inaziok eritegietakoa bidea har-arazi zion. Oi, zer okhazadura hastean zauri eta gaitz ikharagarri batzuen aintzinean! Etzuen bere burua aise garhaitu Frantses-Xabierek. Bainan bazakien gaitz handieri erremedio handiak ematen zaizkotela, eta huna zer egin zuen goiz batez. Chokho batean karrasiaka ari zen lepradun bati oharturik –nihork arthatu nahi etzuen lepradun bati– hurbildu zitzaion. Usteltzen hasia zen jada eria eta ez ditake erran zer usaina hedatzen zuen. Goitika hasteko heinean izan zen behin Eskualduna bera, bainan, Jainkoari bihotza alchaturik, besoetan hartu zuen eta besarkatu eria, eta orduan, bere okhazaduraren bethikotz garhaitzeko, zauri lotsagarrienean ezpainak pausaturik, hango zorne guzia hurrupatu! Erhokeria miresgarria eta jada saindu handi

den gizon batek baxharrik egin dezakena! *Nos stulti propter Christum!*

Primaderako aro ederren beha zagon Inazio-Loiolakoa bere lagun maiteen Aita Sainduaren ganat igortzeko, bertzeak bertze Lur Sainduetarat joaiteko baimena galde zezoten. Erran gabe doa oinez joan zela Erromarat Frantses-Xabier bere lagunekin. Garizuman zen: bideko nekhe guziek ez zitzaizkoten aski iduritu behinere baruraren hausteko. Eta bizkitartean irakurtzaileek aise sinhesten ahal dute orduko barurek etziotela oraikoeri zorrik! Bideko nahikabe batzu bertzalde! Aita Bartoli aiphatuak oro lerro-lerro erraten ditu liburu batean. Ez ditugu oro erranen, guk: hauk baxharrik: noiz-nahi kampoan etzan behar izan zutela, zerua estalki eta lurra mihise: nola Rabenako eritegian berean ororentzat etzuten ohe bat baizik atcherman, dena ere zikhina, ta nola hartu zuten... bi nekhatuenek: nola Ankonako hirian, onthuts, larruraino bustia, eta guziz goseak hamikatua, Frantses-Xabierek eske ibili behar izan zuen... ez hiltzekotz! Bainan Erromarat heldu ziren halere oro.

Paulo III zen Aita Saindua orduan. Arras gustatu zen Frantses-Xabier eta bere lagunez. Kondatua da Erromako teologo handienekin gudukarazi zituela frango aldiz nihork sekulan garhaitu gabe, berak ere behin baino gehiagotan bere etcherat deithu zituela eta bere mahainean jar-arazi hobeki ezagutzeko.

Hainbertzetaraino nun zenbeit demboraren buruan, oro ongi pisaturik, lorietan eman baitziozkaten nahi zituzten baimen guziak. Salbu, erran zioten ongi eginen zutela Lur Sainduetarat ez oraino menturatzea, irrisku handiak bazituela bi-deak. Turkoen gerla hasterat zoan. Bainan kontseilu horrrek eman zezoketen bihotzminaren berehala eztitzeko, aphezgoaren nahi zuten bezen laster eta nahi zuten aphezpikuaren eskuetarik hartzeko dretchoa gogo handiz utzi zioten. Chori batzu baino arinago, itzuli ziren beraz Benizarat eta etzioten

segur nahi baino lasterrago salatu Inaziori berri handia gure bidekariek.

Ikusiak ikusirik, orai nor-nahik aise asma dezake Frantses-Xabier eta bertze aphezgeiek zer bildutasun, othoitz eta penitentzietan igurikatu zuren Ekhainaren hogoita laua, aphezteko egun choragarria. San Inazioren bizian irakur ditazke cheetasun hunkigarri batzu. *“Aldarerat igan baino leben, berrogoi egunetako barur bat egin zuten. Bizenzeko komentu erori batean iragan zituzten berrogoi egun hek. Azken gerlak etzion komentu hari ez atbe bat, ez leibo bat utzi. Iguzkiak, euriak, hotzak, beroak, zeruko haize guziek joiten zuten. Hantche jarri ziren saindu maiteak, abal zuten bezala: obetzat lastoa, alkitzat barria: edaritzat ura, aburrean dena ere: janharitzat ogi hutsa. Batere jan gabe ere egon bide ziren zenbeit egun. Gorphutzari kendua arimari emana zen”*.

Bainan egiak behar du bere bidea: Frantses-Xabier batere ez omen zen komentu hortan. Inazioren bizia ematen daukun eskuarazko liburua agertuz geroztik, paper chahar frango atchaman dute billatzaileek eta heieri esker orai segurki bada-kigu Montselizen, Paduako inguruetan, iragan zituela Nafartarrak berrogoi egun horiek, etchola galdu batean, munduko harrabotsetarik urrun. Pentsatzeko da Bizenzeko komentuaren iduritsukoa zela gutienetik. Montselizeko etchola eta sartzeak libro zituztela hartan ere euri, haize eta gaineratekoek. Aspal-di zuen etzela gehiago aisiaren ondotik ibilki Frantses-Xabier, alabainan...

Dena dela Ekainaren hogoita lauean apheztu zen bertzeak bezala, Arbeko aphezpikuaren eskuetarik. Eskualdunek maite dugun saindu handi baten phesta zen, Jondoni Joani Batichtarena.

Liburu egile bat bada lehen meza handik ilhabete baten buruan baizik etzuela eman erraten duena: etzauku iduritzen.

Hobeki sinhesten dugu meza hori ematean pur pur pur nigarritz arizan zela erraten duelarik...

IV.

ITALIATIK PORTUGALERAT. EGIARI BERE BIDEA

Horra beraz Frantses-Xabier apheztua: haren lagunak ere ba. Biharamunean berean Inaziok berritz bil-arazi zituen oro Bizentzeko komentu hartarat, zer egin behar zuten elgarrekin aiphatzeko eta ikusteko. Turkoen eta Benezatarren artean gela hasia zen: ez zitazken beraz aphez berriak Lur Sainduetarat nihundik mentura. Italian berean hasiko zirela lanean hitzartu zuten “*Jesusen Lagundi*” lege berri batzuetan finkaturik. Inaziori eman zioten kargua Aita Sainduari lege berri horien irakusteko eta, ahal bazuen, onhartarazteko. Inaziok behar ziren urhatsak abiatu zituen berehala. Traba ederrik atcheman behar zuen bidean! Bainan, guzien buruan, gizonak deusik ez dezakete Jainkoak nahi duenaren kontra, eta trabak garhaitu ziren.

Bolonian lehenik eta gero Erroman eri arthatzen, predikatzen eta katichima egiten zenbeit demboraz arizanik, Frantses-Xabier Italiatik urrundua zen ordukotz. Juan III, Portugaleko errege girichtinoak misionest batzu galdeturik itsasoz bertzaldeko bere eremuetako, Frantses-Xabier eta Simon Rodriguez igorriak ziozkan, Aita Sainduaren baimenarekin, Inaziok.

Aita Sainduarekin luzeki mintzaturik eta Aita Sainduak urrungo lurretako bere mandatarigoa emanik, mila bortz ehun eta berrogoigarren urthean eta Marchoaren hamaseiean Nafartar saildua oinez lothu zen Portugaleko bideari. Etzen bakharrik: Portugaleko embachadorea eta hunen muthilak berekin zituen.

Huna, jada bospaseietan bederen aiphatu dugun eskuarazko liburu chahar hartan nola kondatzen dauzkuten bideko berri batzu, orai:

Erroma utzi zuen, sotana larrutu bat soinean, kapa chabar bat bizkarrean, othoitzeko liburua besapean. Leihorrez egin zuen Lisbonarako bidea, Portugaleko embachadorearen lekhaio.

Xaberiko jauregian jakinak ziren Indietako urbatsa ukban zuela Frantsesek, Portugaleko erregeak Lisbonan igurikatzen zuela eta Lisbonarat Iruñan gaindi jua behar zela. Guziek uste zuten sor lekhaben eta ama chabarraren ikusterat baztertuko zela. Abaidego guzia, esperantza horrek bildu zuen Xaberiko jauregirat. Amak egun guziez muthil bat igortzen zuen Iruñarat semearen berriketa, eta muthila butsik ethortzean, amak hatsbeherapen batekin erraiten zuen: “Bihar, behar bada, jakinen dugu zerbeit: gauden begira”. Eta begira zagon, eta dembora bazoan, eta semerik etzen ageri. Gain gaineko gambararat igainik, Iruña aldeko bideari so so egoiten zen, noiz ikusiko zuen semea. “Hamazazpi urthe badu ez dudala ikusi, zion bere semeri: halere, ethor baladi, segur ezagut nezake.”– “Bai, ama, bai, ihardesten zioten semek, ezagut zinezake oraino”. – “Pedro Ortizek igorri daut ene semea bethi eder dagola, ontsa mehe dela haatik, zeren ene haur maite hura saindu bat baita eta bere gorphutza azoteaz joiten omen baitu!

Azken orboitzapen horrek bihotza hausten zion: begiak behar zituen orduan nigarrez busti: gero haatik Jaikoari altchaturtuko zion bihotza eta erranen zuen: “Egia da Jainkoarena dela, guzia Jainkoarena! Ez da gebiago enea!

Noizpeit hurbildu zen Portugaleko embachadorea eta Nafarroan sartzean Frantsesi erran zion: “Aita Frantses, ez gare Iruñatik urrun, han egonen naiz zure begira”.– “Ene begira, Jauna?”– “Bai, aita Frantses: pentsu dut ezik Xaberirat nahiko duzula jua-jin bat egin?”– “Ez, jauna, ez naute Xaberin ikusiko”.– “Nola ez? Jakizazu, Aita maitea, Europa behar bada sekulakotz uzten duzula!”– “Baditeke sekulakotz uzten dudana”.

– “Bada, hoinbertze urthe badu ez ditutzula etchekoak ikusi: zure ama ona chahartua da gaichoa”. – “Horiek guziak bola dire, jauna. Bainan ez nau Jaikoak Xaberirat deitzen, Indietarat deitzen nau”. – “Ene Aita, miresten dut zure bertutea: erranen dautzut haatik zure amak igurikatzen zaituela eta sobera atsegabe eman zinezokela ikusterat ez juanez. Ene Aita maitea, zure amaren gatik, zoazi othoi Xaberirat! Ama chaharrari othoi egiozu atsegin hori!” – “Atsegin horri, jauna, adiorik erdiragarriena larraikiok. Ene ama maitearentzat, ene abaide guziz maiteentzat eta enetzat, hobe da ez dezagun elgar ikus zeruan baizik. Zeruan, zeruan, gure biltzarrea izanen da adiorik gabekoa! Zeruan deusek ez du histuko, deusek kbirestuko gure zoriona”... Embachadorea, bere ustez, bertze zerbaiten erraiterat zitzoakon: obartu zen Franses eta erran zion: “Naizen guzia, ditudan guziak, Jainkoari eman diotzat: ez ditzazket gibelerat har; ez dut gibelerat hartzeko ez dretchorik ez eskurik”. Orduan ichildu zen embachadorea eta etziren Iruñan gelditu bizigailuen hartzeko dembora baizik...”

Asma othe ditake gisa guziz ichtorio hori baino hunkigariarik eta pollikiago erranik? Nekhez. Bainan egiari bere bidea: ez dakigu Eskualdun kondariak nun irakurtu zituen chetasun horiek guziak eta berak amets egin othe zituen. Dena dela, ez dire egiak: hameka urthe bazuen jada Prantses-Xabieren ama maitea hila zela, alde batetik... eta, bertzetik, bidetariak etziren Iruñan gaindi iragan! Iruña eta sor-lekhua ezkerago utzirik, Loiolarat jo zuten chuchen-chuchena...

Ibiltzeko etziren orduan oraiko errechtasunak. Orai airetan dabiltzan tresna horietarik batean sartzea aski da oren pare batez Erromatik Lisbonarat joateko: Frantses-Xabieri bi ilhabethe handi hartu ziozkan bideak. Luze iduritu othe zitzaizkon? Ez dakigu. Dakiguna da laster adichkidetu zela ororekin eta ongi frango egin ziotela. Eta gero holako bide luzeak bethi baditu bere ustegabeak. Etzitzaiotena egun batez embachadorearen muthil bat urerat erori? Gutik egin zuen ez bazen

gizagaizoa itho. Komentuan sartzeko chede zerbeit ukhana omen zuen lehentchago. Bainan huna nola kondatzen duen gertakaria Frantses-Xabierek berak: “Urak zeramararik, segurki nahiagoko omen zuen, Jainkoak deithu zuenean komentuan sartu izan balitz! Leihorrerat orduko mintzatu nuen eta hau erran zautan: galdua nintzela ohartu orduko, urriki samin batek bihotz guzia hartu zautan dembora zenean ez maizago eta hobeki azken orenaz orhoiturik! Zer oren latzgarria! Ez da orduan aise salbatzen!”

Artean errateko, embachadorearen muthilak nun irakurtua othe zuen san Agustin hola mintzatzeko? Ezen iduripena dugu san Agustinek erranak direla hitz hauk: *Penitentia quoe ab infirmo petitur infirma est: penitentia quoe a moriente tantum petitur; timeo ne et ipsa moriatur...* Lege Zaharrean jada deus etzuen balio presondegian egin testamentak!

Loiolan Frantses-Xabierek ikusi zituen Inazioren anaia eta jendekia. Begitarte egin zioten guziek eta lorietan berenkin atchikiko zuten zenbeit egun. Bainan etzuen dembora galtzekorik: Lisbonan beha zagon Juan III. Beha ere, jada aspaldi itsasoz heldua, aita Rodriguez. Bideari berritz lothu zen beraz lehenbailehen. Ekhaiean heldu zen Lisbonarat...

Ondoko egun batez Frantses-Xabier eta Rodriguez ikusi eta mintzatu nahi izan zituen erregeak: harritia eta choratua utzi zuten bi Jesuistek. Hainbertzetaraino nun norbeiti handik laster erran baitzion: “Zer-nahi eta zer-nahi gostako balitzaut ere, ahal balitz, “*Jesusen Lagundiako*” aita guziak ekhar-araz netzazke hunat” Etzitaken.

Frantses-Xabierek bederatzi ilhabete iragan zituen Lisbonan, Indietarat zoan untzi baten beha. Dembora hortan etzitu eskuak gurutzatu. Nork erran ibili zituen lanak? “*Hiri guzia azpikoz gora itzuli zuen bere predikuen eta bertuteen indarraz dauku erran “San Inazioren eta San Frantsesen Bizia*” derizan liburuak. Etzion bertzerik jakinarazi Frantses-

Xabierrek berak Inazio-Loiolakoari: *“Kortea hala kbambiatua da nun ez baita gebiago Kortea, bainan ba komentu bat!”* Jaun eta andere handienak berak zortzitik bederen kofesatzen eta Mahain Sainduan zabiltzan.

Ez da beraz harritzeko erregeak bihotzmin handirekin ikusi bazuen ondoko Aphirilaren zazpian Frantses-Xabier untzian sartzen Indietarat joaiteko. Bere amets maite eta gochoenaren bethetzerat zoan Nafartarra!...

V.

UNTZIAN.–MOZAMBIKAN.–GOAKO HIRIAN

Dembora hartan untzi batean urrun joaiteko sartzen zenak lanik errechena egina zuen. Nork erran, urthe bat iraganik eman baitzuen itsasoan, zer ikusi zuen Nafartar sainduak? Itsasoko min lotsagarriak bi ilhabetez lehertua atchiki zuen lehenik, gero beroek itho zuten. Horrengatik etzuen oherik nahi eta ogi hutsean bizi zen. Eta halere sekulan etzen bere buruaz kechu: bertzeen minek egiten zioten min. Erien arhatzen, predikatzen eta kofesatzen iragan zuen bidea. Untzia mukhuru bethea zen eta erran ditake iragaileetan bazela guzietarik. Girichtino on guti, haatik. Bat bertzearen ondotik oro bildu zituene, bihurrienak berak Jainkoaren ganat itzul-arazi. Errana da untzi hartan demboraren buruan oraino, lehengo kantu okhaztagarrien orde, Frantses-Xabierrek egin ea irakutsi kantika ederrak noiz-nahi adi zitazkeela! Zer saindutasunaren indarra! Eta egiazki ez du saindu batek baizik egiten harek egun batez egin zuena. Sukhar ikharagarri batek lurrari itzatua zagokan. Mariñel bat eri handi bazela aditurik herrestan joan zen haren ondorat, elizako guziak eman ziozkan, hiltzen lagundu... eta orduan bera, hats bahi, panpalakoan lurrerat erori! Bainan dohakabe bat debruaren aztaparretarik atheraturikako loriak berak berehala sendatu omen zuen! Sendatu! Baditake, bainan hobeki uste dugu indar berriak eman ziozka-

la, gaitzaren gatik, berriz erhokeria sainduenak egiteko! Hein hortaratua zen jada gure herritarra!... Badakigu jada etziola deusetan eta sekulan bere buruari amor ematen. Berak salatzzen dauku, batere bilhatu gabe haatik, bidetik Inazio-Loiolakoari igorri guthun luze batean: “Aita maitea, othoi barkha zadazu ez badautzut egungo huntan berri gehiago igortzen: eri naiz, zazpigarren aldikotz odol zorta bat khendu dautek egun berean. Benedikatua izan dadiela Jainkoa halere!”

Haize gaichtoek Mozambika deithu Afrika behereko eskualde batean untzia geldiarazirik, harritzeko lanak ibili zituen han ere helde gaichto bat jauzirik, osasuna sekulakotz galtzeko heineraino kasik: “Orotan eriena Frantses-Xabier da, bainan horrengatik ez dagokefsd geldirik: bere burua ahantzirik, goizetik arratserat bertze erien ondotik dabila” dio hango miriku baten guthunak. Ez da beraz harritzeko Mozanbikako jaun gobernadoreak arras maitatu bazuen eta egundaino nihori baino begitarte gehiago egin bazion...

Haize onak hasi ziren azkenean eta Frantses-Xabier berritz sartu zen untzian, Maiatzaren seiean Goa deithu hirirat heltzeko. Harat buruz Portugaletik abiatua zela bazuen urtheaz goiti, hamahirur ilhabete.

Hiri eder bat zen Goa. Karrika ederrak bazituen: eliza-nausi bat choragarria: komentu zenbeit. Misionest berriak, nahi izan balu, aise hamar egoitza atchemanen zituen batzu bertzeak baino eder eta gochoagoak: eskaini ere ziozkaten zenbeit, haren famak jada harat helduak baitziren nolazpeit. Bainan untzitik eritegirat joan zen chuchen-chuchena eta han kokatu. Alabainan nihor etzuen eriak baino maiteago, nihorekin etzen heiekin baino lakhetago...

Irakurtzaile maiteak, nahi duzu zerbeit aithor dezazuegun orai? Batere ez dakigu hemendik goiti nola jarraiki behar gizaion Nafartarraren obra miragarriari. Hainbertze eta hainbertze urhats ibili du han gaindi eta nun-nahi! Hainbertze eta

hainbertze lan egin! Eskualde frango hala inharrosi! Oro errateko sobera bada eta zerbeit bakharrik erratea lan zauku. Agian san Frantses-Xabier handiak berak argituko, gidatuko eta lagunduko gaitu. Nola-nahi, Eskualdunek barkha dezagutela gure esku eskasa eta beha dezotela bakharrik gure chede onari...

Errana dugu Goa hiri eder bat zela. Hiri eder eta handi bat. Bainan zer hiri galdua hainbertze eliza, komentu eta aphez onen gatik. Merkatu batzu gaitzak baziren egun guziz. Eta zer saltzen zela uste duzue merkatu hetan? Neskatcha gazteak. Hogoita hamar soserarik hirur liberetaraino, nahikoa bazen, churi, beltz, hori eta kolore guzietakoetarik. Aise asma ditake beraz zer bizia zeramaten egiteko zerbeitez harat zoazin Portuges eta gaineratekoek. Bainan handik zenbeit denboraren buruan etzen gehiago holako merkaturik eta bertze manerarik ikusten zen Goako karriketan. Nori esker? Frantses-Xabier sainduari esker. Erran gabe doa! Haren prediku sarkor eta katichima paregabeki eginek jende guzia sar-arazi zuten bere baitan. Handik goiti, beraren ahotik ikasten dugun bezala” hainbertze jende kofesatzerat heldu zen nun, hamar tokitan batean kausitzen ahal izan banintz, orotan izanen bainuen lana burutik goiti!...

Nunbeitik, zerbeit dembora atchematen zuen oraino erientzat, preso zirenentzat, behardunentzat eta guzien gaisetarik lepradun dohakabeentzat athez-athe eske ibiltzeko! Horientzat zerbeit egin zezaken ber, etzioten ez nekheari, ez burutik behaiti ukhan zezazken trufa zozoeri, ez bertze deuseri behatzen...

Horren gainerat, deusek etzuen lotsatzen. Etzen-eta lotsa etche galdu batzuetan noiztenka sartzeko ere eta han hango dohakabeeri bi begien artean egia zorrotzenen errateko! Zenbat etzuen bekhatutik bide onerat ekharri hola! Ez, deusek etzuen lotsatzen ongiaren egiteko. Handiekin handitzeko, be-

harrean nor-nahi bezen on zen, eta nihork baino hobeki bazakien ttipiekin ttipitzen, ororekin ororena egiten... Jainkoaz mintzatzeko orena joaiterat utzi gabe sekulan.

Badirela gizon batzu segur beren putzuan uzteko hobeak, ez da dudatzeko. Badirela toki berezi batzu, aphezek berek, nun eta ez diren jada San Frantses Xabier edo Arseko erretor bat bezala arras sailduak eta saildutat ezagutuak, ihes egin behar diotenak, egia ori ere. Bainan Jainkoak begi gaichtoz ikhus ote lezake aphezek eta ahala duten, girichtino batzuk kampako zer batzuetan ere erhi bat bederen sartzea noiztenka, asko bilkuretan kausitzea, beren handi iduriaz jende gaichoa beren ganik urruntzeko orde? Ez du iduri Garpard Barzée aita Jesuistari bederen hainitz urrikitu zaiola behinere hola jokaturik, ezen beha zer erraten daukun: “Nola ari naizen lanean? Huna bi hitzez. Hainitz ofizio ikasi eta erabili nuen munduan: orai heiekin berekin lehiatzen naiz ahal dutan ongi guziaren egiterat, lehen egin gaizkiaren orde! Deus etzaut sobera arima baten biltzeko. Ongi egiten othe dut? Ala gaizki? Ez dakit; Jainkoak erranen dau: ikusten nau. Irriz ari direnekin, irri egiten dut; kantuz ari direnekin, kantu; erhoekin erhotzen naiz; nigarrez ari direnekin, nigarrez hasten. Banaki dantzaz ariz norbeiti zerbeit on egin nezokela, zer dantzak ibil netzazken! Orai arte molde horrekin ez naiz gaizki heldu. Guzien buruan, sobera airatzen banintz hola, hanbat gaichto! Zerbeitok atsegin handi bat ematen dauk haatik: Frantses-Xabier ere holatsu arizan dela lanean... eta nik ez dut merezi haren oinetako lokharrien hunkitzea ere!”

Bortz ilhabete iraganak bazituen Frantses-Xabierek Goan, eta Goa etzen gehiago Goa. Lna galdetzen zuen, eta lan gaichtoa, Nafartar suharrak. Aphezpiku eta gobernadorearekin mintzaturik, Goa bere aphezen gain utzirik, ez bat eta ez bi⁷,

⁷ *Eskualduna* aldizkarian eta jatorrizko Zerbitzariren eskuizkribuan komarik gabe.

goiz batez berritz untzian sartu zen, urrunagoko pagano bazuatarat joaiteko. Haren zoriona! Etzion gorde bere buruzagi eta adichkide Inazio-Loiolakoari: “Aita maitea, ene loria bazinaki! Itsasoan bidetze berri luze bateko nekheak jasanen ditut beraz, ene bekhatuek lehertua naukatelarik bertzerenak oraino gainerat hartuko, paganoen erdian biziko, iguzki gorrienaren suan erreko... eta horiek oro Jainkoarentzat! Ez ditake Jesu-Krichtoren adichkidea dela erran hola baizik!”

Mila bortz ehun eta berrogoita bigarren urtheari udazkena agur erraterat zotan, Eskual-Herrian aditzenden bezala: Buruila zen...

VI.

PALABARREKIN.–TRABANKOREN

Ez ditugu Eskualdunak diren baino gutiago egin nahi: badakigu gutiz gehienak eskolan ibiliak direla orai eta lutelestia⁸ guzia ezagutzen dutela nor-nahik bezen ongi. Ez dugu beraz demborarik galduko Comorin eta Manaarreko ugarteia eta liburu huntan hemendik goiti irakurtuko dituzten herri batzuan diren errateko.

Palabarrak erraten zioten Comorinetik Manaarreko ugarteraino bizi ziren populueri. Itsasoarekin eta itsas-ohoin mahometanoekin borroka ari behar zuten arrantzale gaicho batzuan ziren gehientsuak. Ebanjelioko egiez argituak izanak, etzuten gehiago girichtinoen izena baizik. Horra noren ganat joan zen Goatik Frantses Xabier.

Han bi urthez ereman zuen biziak bertze nor-nahi hamar aldiz hilaraziko zuen: arima gaicho heien amodioak orori ihardokitzeko indarra eman zion misionest sainduari. Etzen segur oinez baizik ibiltzerik han: etzuen sekulan bertze janik berak egosten zuen irrisa pichka bat baizik; edaririk, ura baizik: egu-

⁸(1) Zerbitzariren oharra: *Erdaraz “la géographie” erraten zaio lutelestiari.*

nean bi oren lo, eta dena ere lurraren gainean, arratoin, gau-ainhara eta sugeen erdian. Horren gainerat, chinaurri zuri tzar batzuek sotana eta soinek gehienak laster iretsicherik, erdi biluz ibili behar izan zuen, hotzak hila zenbeitetan, iguzkiak errea bertze batzuetan: maizago naski errea, toki hetan...!

Bainan bada zerbeit lekhu hetan gehiago kechatu zuena, huna ezen handik hamalau ilhabeteren buruan igorri zuen guthun batean zer irakurtzen dugun: “Hemengo mintzairia, palabarra da; enea aldiz, Eskuara!” Nola predika beraz, nola egin katichimak? Ez da dudarik predikuak eta katichimak ongi aditzea nahi duenak herri batean herritarren mintzairan egin behar dituela!

Segurki ez dugu ahanzten ahal, Frantses-Xabier dohatsutu zutelarik, lekuko zenbeitetik hau finkatu zutela eta Elizak onhar-tu: bertze orduz Apostolueri bezala Jainkoak Eskualdunari noiz-tenka bederen eman ziola ez zakien mintzaira batean mintzatze-ko dohaina! Bainan Jainkoak ez du nahi duenean baizik holako mirakuilurik egiten. Nola-nahi aphez batek ez dezake konda, ez du kondatu behar Jainkoak eginen duela lan guzia: bermatu behar du herrian herriko mintzairaren ikasterat, eta ahal bezen ongi ikasterat! Bermatu zen Frantses-Xabier eta, bethi berekin zituen hango bi laguneri esker, palabarrarekin aski trebatu.

Zer lanak ibili zituen orduan herriz-herri! Dakitenak erraten dutenaz, zenbeit dembora egoten zen herri bakhotchuan. Goiz-arrats guzietz chilintcha bat eskuan etchola multcho guzietarat juanik, haur eta burhaso guziak norapeit bil-arazten zituen, lehenik orori batean othoitzak eginarazten ziozkaten, eta gero, bethi, harroka edo zuhaitz zenbeiten puntarat iraganik, prediku labur eta sarkor bat egiten. Holako lanek jada lehenago girichtino zirenak beren baitan sar-arazi zituzten eta laster urhats onetarar itzul-erazi. Bainan paganoak berak etzi-ren gogor egon, ezen errana da ilhabete bakar batez hamar mila bathaiatu zituela, edo bathaia-arazi, hobeki errateko! Berak nola eginen zituen?

Apostoluaren famak aditurik, Trabankoneko erregeak haren meneko lurretan fedearen predikatzeko baimena igorri zion hainbertzenarekin. Hala hunkitu zituen hango jendeak ere nun beren jainko faltsoak chehatu baitzituzten hainitzek eta heien temploak aurdiki.

Egia hau da haatik: Frantses-Xabieren predikuekin, jada egiten zituen mirakuiluak ederki lanean ari zirela predikuen alde! Bainan hango eta bertzetako mirakuiluak utz detzagun bertze nunbeit oro lerroan kondatzeko...

San Inazio eta san Frantses-Xabieren eskuarazko liburuan hitz hauek irakur ditazke nunbeit: "*Coilaneke jendea kausitu zuen bakharrik gogor eta herrebes*". Ba, uste dugu nihun ez duela hura bezen gogor eta herrebesik kausitu! Bainan nihork ez luke uste izan behar bertzetakoak guk hemen erraten dugun bezen aise biltzen zituela. Trabankoren ere debrua etzagon lo: ez da sekulan lokhartzen, ongiari traba zerbeit egiten ahal dion ber. Eta Madureko erregeak Trabankoreko erregearen etsai minak baitziren, heieri eman zioten ifernuak bururat girichtino berrieri bederen ukho eginarazi behar ziotela. Beharrik, otso errabiatuak etziren heldu bildochetaraino! Sainduak kotsatu zituen. Huna nola.

Mila bortz ehun eta berrogoita lau zen: Ekhaina erditsutan. Goiz batez Madureko soldadoak gero eta gehiago hurbiltzen ari zirela aditurik unti batzuekin heieri buruz abiatu zen Saindua. Bidez erditaratuche zireneco, horra nun jauzten diren haize gaichtoak eta hasarretzen itsasoa. Gibelat egin behar izan zuen beren lagunekin Frantses-Xabierek eta oinez lothu ziren bideari. Etzitzuzten berehala buruz-buru egin behar etsaiak. Hirur ilhabete handiren buruan bakharrik! Urrunean ikusi zitueneco, bere guretzefika eskuan hartu zuen Sainduak eta airea lau aldetarat benedikatu. Ihesari eman ziren etsaiak... eta geroztik beren eremuetan egon, higitu gabe. Gurutzefikak lotsatu zituen.

Paganoak ere herrian jazarri zitzaizkon frangotan. Behinik behin, badakigu aldi batez gaua hosto meta baten azpian iragan behar izan zuela nunbeit hil nahi zuten choritto batzuen aztaparretarat ez erortzeko. Bertze aldi batez norbeitek harrikaldi batez aski kolpatu zuen. Hirurgarren batez gutik egin zuen ez baitzuten bere lastozko etcholan bizirik erre...

Jada bertze norapeit joan behar zuela buruari emana zion Sainduak. Bainan etzen itsua eta bazakien haren obrak etzuela irauen, ordaintzat norbeit uzten ez bazuen. Lur hoberenetan landare tzarrak aise nausitzen dire, lantzen ez badire. Misionest batzu Goatik ekhar-arazi zituen beraz eta Trabankoren landatu. Ongi egin zuela geroak ongi frogatu behar zuen. Ezen horra zeri esker, handik ehun bat urtheren buruan, Trabankoren errege bat kausitu zen aski girichtino on eta azkarra misionest protestanteri buru atchikitzeko eta heien elhe polliteri ihardesteko: "Gu protestant egin? Gutartean egizue lehenik Frantses-Xabier sainduak bezenbat lan eta mirakuilu... eta ikusiko dugu!"

Manaarreko ugarterat misionest bat bazuen igorria hirur ilhabete hartan. Hain chuchen horra nun berri tchar batzu heltzen zaizkon handik. Oi, zoin gogotik joanen zen harat hango errege tzarrari bi begien artean egia zenbeiten errateko! Bainan itsasoa handitu eta hasarretu zen betbetan, etzitaken untzirik mentura. Zer egin? Eskuak gurutza eta pausa? Etzen odol hortakoa Frantses-Xabier.

Coilaneko alderat itzuli zituen orduan begiak. Jada errana dugu nihun etzuela han bezen jende gogor eta herrebesik kausitu. Alabainan lur sakratu bat zen Coilan hainitzentzat. Lehenik Paganoentzat, Rama heien jainkoak gaztean han hautatu baitzuen Sita bere emazte pollita! Gero Boudharen dizipuluentzat, Gautama famatua Coilanerat joan omen baitzen orotarik ihesi! Azkenean Mahometanoentzat, heien ustea omen baita Adam eta Eba, lureko Parabisutik igorri zituelarik Jainkoak, Coilanen kokatu zirela!

Bertzalde denbora hartan dotzena bat erregechka bazen Coilaneko ugartearen. Etziren bethi elgarrekin ados oro. Horra zertako Portugeseri laguntza galdetu zioten Frantses-Xabierek. Eliza katolikoa maite zuten han gaindiko Portugesek, bainan beren buruak maiteago, eta Coilaneko erregechkak ez samurtzeko, etzuten misionest saildua lagundu. Gaitzitu zitzaion eta, Portuges guziak beren alde utzirik, Pasioneko igandean Nagapatameko portuan berritz untzia hartu, norat joateko? Meliaporrerat...

VII. MELIAPORREN

Teixeira jaun aphezpiku Portugesa Meliaporren egoten da egungo egunean. Hiri famatu bat zen Meliaporre ordukotz, ezen inguruetan bazen hobi bat zer-nahi jende bil-arazten zuena: San Tomas apostoluaren hobia. Argi galdez zoan Frantses-Xabier apostoluaren hobirat. Coilanen ez zitaken aise sar eta Comorinen etzuten haren behar handirik gehiago. Zoin eskualde berriri buruz abia? Hori nahi zion San Tomasen medioz Jainkoari galdetu.

Etzen hirur ilhabeteren buruan baizik ethorri argi hori. Badakigu anhartean itsasturien artean zabilala Saindua egunaz: gauak othoitzean zeramatzan, parte handi bederen.

Meliaporre, ahal zen hiria zen. Gaichtakeria eta lohikeria baizik etzen alha hango etche eta karriketari. Elizak ardua hutsak zauden. Hainbertzetaraino nun norbeitek erraten omen baitzuen “ez da hemen gehiago onik San Tomasen gorputza baizik!” Frantses Xabierek errotik khambiatu zuen. Hango aphezak berak harrituak zauden nola hoinbertze lan egin zitaken hoin dembora gutiz!

Gaspard Coelho aphezaren etchean egoten zen Frantses-Xabier. Arrats batez loriatua ikusirik, Sainduari galdetu zion zer zuen bada: “Zer dutan? Ori, Jainkoa orhoitu dela nitaz! Bihotzeko bake eta gozo handi bat igorri dauzkit azkenean!”

– “Eta zer erran nahi du horrek?” – “Ez dudala hemen egon behar gehiago!” – “Norat joan gogo duzu beraz?” – “Jainkoak manatzen dautan bezala, Malakarat. Ez banintz joaiten, gaitzi lakioke eta segur goiz edo berant, mundu huntan ez bada bertzean, zorrozki gatzigatuko ninduke! Joanen naiz haatik!”

Bainan ez dezagun Frantses-Xabier Meliaporretik Malakarat abiatzerat utz Maliaporren egin zuen lan handia liburu bati khendu gabe: *“Meliaporre guziak famaz ezagutzen zuen Aita handia. Heldu zela entzutearekin, jende oste bat joan zitzaioren biderat. Apostolua berehala lothu zen lanari, zer egin bazela iduriturik. Haren hitzak bekatorosik handienak hunkitu zituen eta haren butsen aithortzerat ekharri. Errankizun bat bazen, Frantses-Xabieri ihardokitzen zuten guziek heriotze gaichtoa egiten zutela, eta etsenplurik ikharagarrienak ematen zituzten errankizun horren alde. Hartakotz gutiak ziren, hura entzumez geroz, bekatuan gogortzen zirenak: baziren haatik bakhartto batzu, eta Jazinto portuges aberats bat, Frantses-Xabieren adichkide chabarra, betarik zen.*

Eguerdi batez, bazkaltzerat heldu zaio Frantses-Xabier. Jateko demboran elheketa hasten dire eta Sainduak choratzen du bere elhe eder eta maitagarriez, bere izpirituko bedaduraz bainan egitekorik handienaz, orori aiphatzen dioten salbamenduaz ez dio hitzik aiphatu. Gogoetatzen da Jazinto eta bere buruarekin egiten galdutzat daukala Sainduak, ez diotiaz geroz salbamendua aiphatzen. Deboilatua, badoa Sainduaren ganat.

–Aita, zure ichiltasunak lotsatu nau: nitaz ez abal duzu etsitu?

–Ez, Jazinto maitea, ez. Zertarik iduritu zaitzu etsitu dudala?

–Ene arima dohakabeaz ez baitautazu hitzik erran!

–Deus irabaziko othe nuen? Entzunen othe ninduzun? Uste ukhan dut ichilik egotea nuela hoberena!

–Ab, Aita maitea, zuk deus ez erraiteak nau lotsatu eta in-barrosi! Zurekin bazkalduz geroz, ez da enetzat sosegurik, ez da bizitzerik! Oraino dembora bada, urrikal zakizkit!

–Jazinto maitea, astia baduzu oraino, bainan sakrifizio handiak egin behar zintuzke!

–Eginen ditut: salbatu nabi dut...

Bizi guziko konfesioa eginarazten dio Frantses-Xabierek, eta bertze gizon bat egina arras girichtinoki bizi izan zen Jazinto..."

Agorrilaren ondartsuan hartu zuen untzia Malakarat joaiteko. Huna Meliaporretik zer gaztiatua zioten lehentchago Erromako jesuiteri: "Hiri hau uzten dut, Malaka alderat joaiteko: harat deitzen nau Jainkoak. Ez badut untzirik, taula baten gainean, joanen naiz. Jainkoa da ene untzia, Jainkoa ene izarra. Jainkoaren ondotik, zueri nago, anaia maiteak!"

Bainan, norapeit joaitea deliberatu zueneko, nola etzuen untzi batean chokho bat atchemanen Frantses-Xabierek? Jada itsasturi guziek ezagutzen zuten omenez bederen eta oro fida ziren harekin ez zitzaioleta makhurrik gertatuko, halako Saindua zabilkan untzia etzela galduko. Hango itsasoan irrisku hainitz bazen. Zenbatetan, ondo ez jotzeko, untziak etziren oro gainez-gain urerat igorririk hustu behar! Othoitzak baizik ez du itsaso hasarre baten kontra indarrik eta guziek bazakiten Eskualdunaren othoitzek indar handia zutela. Behin baino gehiagotan batzuek eta bertzeek jada frogatua zuten, libur guzietan irakurtzean dugunaz. Nork daki etzuen holakoetan Frantses-Xabiererek Manual Debozionezkoak dakharren othoitz hau egiten?

"Jauna, ikhusazu gure ezin egin handia,
Nola doakun ondora, ura hartuz, untzia:
Arren fagora gaitzatu zolarra ez goazen
Eta supituki urean itho ez gaitzen..."

Bertzalde bere bidea gal zezala untxiak eta lotsa zadiela gidaria, othoitz bat egin orduko Eskualdunak bazakien nuntsu zen. Jainkoak argitzen zuen holakoetan eta itsasoan ibili den bizpahirur urthetan frango aldiz lurra aintzinetik asmatu izan du: “Bihar ez bada, etzi lurra ikusiko dugu: ez lotsa!” Eta lurra agertzen zitzaioten nunbeit...

Horien ondotik, eta hasian hasi, batere etzauku tokiz kontra iduritzen bertze elhe batetarat lerratzea hemen. Othoitzean othe zeraman beraz untxietan bere dembora guzia Sainduak? Ez. Bazakien, behar zenean, itsasturieri eskuaren ematen lane-ko: bazakien heien solasaldietan mihiaren sartzen. Heiekin jostatzen ere ba zenbeit aldiz. Eta lan, solasaldi eta josteta guziak bethi bardin bururaten ziren: belhauniko.

Errana da behin Frantses-Xabierek guzien artean ahal den bazalako itsasturi baten untxia hautatu zuela norapeit joaiteko. Dohakabe harek etzituen Phazkoak eginak... zazpi urthe hartan. Egun batez, kartetan lagunekin hasirik, zituen sos guziak galdu zituen eta arneguka hasi. Hurbildu zitzaion Saindua eta diru puchka bat eman, harekin galduak irabaziko zituela erranik. Egin zituen... eta bertzerik ere ba. Handichagorik irabazi behar zuen ondochean: Jainkoaren adichkidantza.

Bertze behin Frantses-Xabier hola-hola adichkidetu zen aintzindari galdu batekin. Hasten ez ziozkan haize onak eta kontrakoak, iguzkia eta izarrak baizik aipatu. Jainkoaz mintzatzeko hasi zitzaionean, aintzindariak ez adituarena egin zuen: kofesatzea aipatu zionean, irriz hasi. Hainbertzenarekin portu batetarat heldurik, Sainduak galdetu zion eian ez luken itzuli ttipi bat inguruetarat harekin egin nahi. Baietz. Eta berehala joan ziren bigak, besoz beso. Bainan horra nun sasi batean Frantses-Xabierek bere sotana chaharra khentzen duen, eta zaharo batekin bere burua phorroskatzen duen, odola purrustan abiatu arte!

–Aita, zer egiten duzu hola?

–Zer egiten dutan? Zuk egin ditutzun bekhatu ikharagarrien barkhamendua galdetzen Jainkoari, zeronek ez duzunaz geroz egin nahi!...

Aitzindariak, jauzian joanik, zaharoa khendu zion eskuetarik, han berean belhaunikatu zen, eta hipaka nigarrez kofesatu...

Holako Sainduak itsasoaren hasarreak eztiturik ere ez da harritzeko...

VIII.

LEHENIK MALAKAN.–URRUNAGO GERO

Itsasoetan harasko da Malaka: ilhabete oso bat eman zuen bidean untziak. Traba guziak garhaiturik portuan sartu zeneko, berria laster hedatu zen hirian “el santo Padre” hartan zela eta Portuges guziak lasterka bildu ziren itsas-hegirat. Amek beren haur ttipiak han zituzten besoetan. Etziren guti harritu haur bakhotchari bere izenaren erraten aditu zutelarik gerochago Saindua!

Ondikotz, elizetarik aspaldi urrunduak bizi ziren, girichtinoak izanagatik, Portuges horiek berak. Aspaldiko legea da beraz etchetik eta herritik urruntzea aski dela aintzineko oitura on guziera ukho egiteko eta laster lazakeria okhaztagarrienean pulunpatzeko. Ez da harritzeko egungo egunean hori bera gertatzen bazauku sor-lekhutik hiriatarat doazin hainbertze Eskualdunekin! Are gehiago Ameriketarat doazin zembeitekin bederen! Ochala bidean kausi balezate Frantses-Xabier bat, dembora deno, beren baitan sar-araziko dituen!...

Malakako Portugesek biharamunetik beretik elizako bidea hartu zuten, orok ez bada, gutiz gehienak. Jda aiphatu Eskuarazko liburu harek hain polliki erraten dauku azkenean oro onerat itzuli zirela! “*Arrainik handienak gibel egon ziren has-tean, bainan bek ere bere amu sainduetz bildu zituen...*”

Zer othe ziren amu saindu horiek? Badakigu segurki, orotan irakurturik, nihun ez duela egundaino Malakan bezenbat mirakuilu egin Frantses-Xabierek. Bainan mirakuiluek ez dituzte, baxharrik, holako jendeketak konbertitzen. Egiten ikusten dituztenak, ba: bertzeak ez. Amuak, Sainduak Malakan ere orotan bezala egiten zituen prediku sarkor, katichima paregabe eta bertze lan hek ziren beraz! Othoitzak bertzalde, erran gabe doa. Eta Malakako Sainduaren hauzoek salatua dugu nola gau guziez etcholako kanaberen artetik oren osoak belhau-niko ikusten zuten bere gurutzefikaren aintzinean, mar mar mar othoitzean ari, azkenekotz loak harri handi eta idor baten gainerat aurdiki arte!

Nafartarrak bazuen urrunagoko ugarte batzuen aditzea: he-tarat joaitea deliberatu zuen, Malakarrak urhats onetan finkatuak ikusi zitueneko. Itsasoan zer-nahi ikusirik eta itsas-ohoin batzueri doidoia espakaturik, sei asteren buruan zangoa pausatatu zuen Amboineko leihorrean.

Amboinen hirur jende mota baziren: Portugesak, Malesak eta Alfourrouak. Alfourrou hauk jende basa batzu ziren, biziki gochoak haatik; kampotiar bat ikusi orduko lasterka sasieta gordetzerat zoazin. Ez zitzaieten aise hurbildu Frantses-Xabier. Sainduaren kantu eztiak bildu zituzten azkenean. Gero hainbertze lausengatu zituen eta hainbertze ongi egin zioten nun arras maitatu baitzuten! “Hainitz lan egin dut” dauku Sainduak erraten, gerochago Erromarat igorri zuen guthun eder batean.

Ternate deithu ugarte bat bazen oraino urrunago. Harat ere joan zen eta hango jendea hala bildu nun gauaz urrundu behar izan baitzuen, girichtino gaichoan nigarrek bihotza ez hausteko. Beldurra dugu nihun nihork ez duela hainbertze maitatu kurritu dituen herrialde guzietan!

Bainan Jainkoa oihuka ari zitzaion Moreko ugertetik ere. Adichkide guziek zer-nahi egin zioten harat ez uzteko. Alabainan basa zen hango jendea, eta basa gaichtoenetarik. Errana

zen kampotiarrek ez zutenean hiltzeko, beren emazte eta haurrek hiltzen zituztela hango gizonak! Etzuen heriotzeak lotsatzen Saindua.

Guzien gatik ugarte lotsagarri hartarat abiatu zenean, sendagailu eta kontra-pozoin batzu bederen eman nahi izan ziozkaten. Etzitzen hartu, hobeki irakusteko Jainkoak bere langileak ez dituela uzten. Eta egiazki iduri du Jainkoak berak etzuela nahi deusik har zezan, bere gurutzefikaz kampo. Beha bada. Egun batez itsaso bethean dembora ohiestu zitzaizoten eta haize gaichto bat jauzi. Uhinek untzia phorroskatu behar zutela iduri zuten. Itsasturi guziak lotsatzen hasi ziren. Saindua, batere. Othoitz labur bat eginik, bere gurutzefikaz itsasoa hunkitu zuen. Ondikotz, itsasoa berehala eztitu bazen, Sainduak gurutzefika eskutik lerratzerat utzi zuen eta urak ereman zion! Nor-nahik aise asma dezake Frantses-Xabieren bihotzmina orduan! Nigar ere egin zuela irakurtzen dugu eskuetan ditugun liburuetarik batean. Alabainan gurutzefika hura zuen bere bethiko laguna: hura bere bihotz-altchagarria; hura bere ontasun guzia. Ordu arte harekin garhaitu zituen oro eta bazakien handik goiti ere hala egin beharko zituela. Belhaunikaturik, mirakuilu guzien Obratzaileri suharki galdetu zion itzul zezon. Biharamunean Moreko leihorra hunkitu zuteneko, orok zamar handi bat ikusi zuten gurutzefika aztaparretan uretik ateratzen. Jainkoaren mandataria zen. Ederki Saindua hurbiltzerat utzi zuen, eta gero, gurutzefika aztaparretarik khendu zioneko, berritz urean sartu eta urrundu...

Zer egin zuen Frantses-Xabierek Moreko jende basa lotsagarrietan? Huna zer erraten daukun berak: "Hainitz eta hainitz bathaio egin nuen eta chokho guziak ikertu." Iduritzen zauku hainitz erran nahi dutela, beren laburraren gatik, hitz horiek: Chokho guziak ikhertu! Bainan ere zer ez ahal zuen jasan gosse, sukhar,pozoin eta etsaien saeta zorrotzekin! Mahometanoak frangotan jazarri zitzaizkon eta oihaneko sasietan gorde behar izan zuen. Eta, Moretik urrundu zenean, ez othe zuen

bertze orduz Jondoni Paulok bezala erraten ahalko: Heriotzea noiz-nahi hurbildik ikusi dut? Aise sinhets ginezake baietz.

Eta orai, Eskuarak nahi balu bertze mintzaira zenbeitak bezala plegatu, badakizue gogoan duguna nola erran ginezaken? *Frantses-Xabier nibun ez dugula jende basa horien erdian baino Frantses-Xabierago kausitu*, dena su eta dena amodioa lagunarentzat, achola gutirekin edo hobeki batere gabe beretzat!

Han gaindi bada bertze ugarte ttipitto frango. Gutiz gehienetan agerraldi bat egin zuen Sainduak, bainan etzauku balio orotako chehetasunetan sartzea: bertsuak litazke. Gure irakurtzaileek ikusi dute orai arte ez dela hainitz geldirik egon Frantses-Xabier: han ere egin zukeen bide edo lan. Eta bihotza atseginez bethea itzuli zen Malakarat mila bortz ehun eta berrogoita zazpiko uda hastean, gerochago igorri zuen guthunekoko bi hitzek salatzen daukuten bezala: “Kontsolatu naute!”

Jainkoak zabilkan. Hemezortzi ilhabete bazuen Malakatik joan zela. Itzuli zeneko, aintzinerat ethorri zitzaion egundaino ikusi etzuen gizon beltzaren begi bichi bat eta lurrerainoko agur pollit bat egin: Angero zuen gizon horrek izena eta Japonesa zen. Aspaldi Sainduaren ondotik zabilan, haren famak aditurik, konbertitzeko.

Etzituen Japonesak ezagutzen Frantses-Xabierrek, bainan laster ikusi zuen ez zirela ordu arte ezagutu zituen gizadiak bezalakoak, hainitz eta hainitz erneagoak zirela eta zerbeit ikasi nahiagoak, eta Angerori mila chehetasun galdetu ziozkan bere herriaz eta herritarrez: “Errazu, Angero, uste duzu Japoniarat joaiten banintz, zure herritarrek entzun nindezaketela? –Aita, ez berehala naski, deus ez baitute airerat egiten: bainan zure elheak gustatzen bazaizkote eta nik bezala frogatzen ahal badute zure elheen araberakoa dela zure bizia, oro laster jarraikiko zaizkitzu!– Ba othe? –Ez dut den gutieneko dudarik...

Handik zenbeit egunen buruan, egundaino bezala untzi batean zoan Frantses-Xabier, amets handi eta gozo bat gogoan...

IX.

HAN ETA HEMEN, JAPONIARAT JOAN AINTZINEAN

Itsasoan hirur egun handiz behinere oraino ibili etzituen bezalako jauziak ibilirik, bainan berritz ere othoitz batez urmendoik ikharagarriak zebaturik, Cochín jada ezagutzen zuen herrian jauntsi zen eta gelditu Frantes-Xabier, handik agian Japoniarat helduko zela zerbeit gisaz. Hain chuchen, Cochínen kausitu zuen, bere karguko itzuliaren egiterat athorria, Goako jaun Aphezpikua. Zer atsegina segur batentzat eta bertzearentzat! Bainan mintzatzen hasi zirelarik, etzioten berri guziek atsegin bera egin Sainduari. Alde batetik gobernamenduak igorri gizonek ez zituzten misionestak lagundu nahi, bertzetik misionestek berek etzuten naski bethi arras ongi elgar aditzen! Bihotzak gaindi egin zion eta Japonian baizik etzuela sosegurik izanen gehiago egin zuen bere baitan. Horren gatik etzuen berehala itsasoari lothu nahi izan eta Comorineko bidea hartu zuen. Zer egun gochoak iragan zituen aita Enriquez, Criminale eta Cyprianorekin! Ederki lanean arizanak zirela ikusirik, gain-gainetik laudatu zituen hiruak.

Trabankorerat ere joan nahiko zuen, hasian hasi: etzen joan. Asti eskasez ala errechtasunik ez ukhanez, ez dakigu. Hitz bat igorri zion haatik hango misionestari, lotsatzen hasia zela iduriturik: “Uste duzun baino ongi gehiago egiten duzu Trabankoren, ez lotsa beraz. Debruak etzaitu ikusi nahi, hortakotz ematen dautzu bururat bertze nunbeit lan hoberik egin zinezakela. Ez zazula uste izan. Zaude beraz othoi or berean!”

Ezagutzen dugunarekin, Coilanerat agerraldi bat bederen egn gabe nola egonen zen Frantses-Xabier. Egin zuen, bainan lehengo traba berak kausiturik, Goarat joaiteko untzian laster sartu zen. Goako gobernadore berria zen. Soldado bihotzdun bezen girichtino azkar, Sainduarentzat laguntzaile hauta izan behar zukeen Juan de Castrok. Ondikotz etzuen Frantses-

Xabier ezagutzen! Ezagutu zueneko, nahi zituen guziak hitze-
man ziozkan. Berantegi: Jainkoak etzion hitzaren atchikitze⁹
astirik utzi: beregana deithu zuen, betbetan.

Anhartean Comorinetik galdeka ari ziren Frantses-Xabieri,
behinere baino gehiago gaichtakerian hasiak zitzaizkotela Ma-
dureko etsaiak. Erran dezagun berehala aita Criminale hil zu-
tela handik laster etsai horiek. Frantses-Xabier Comorinerat
itzuli zen beraz. Harritzeko ongi-ethorria egin zioten hango gi-
richtinoek. Loriatu zen Saindua. Loria horrek etzion irauin be-
har. Han ere laster frogatu zuen Elizak eta misionestek
etzutela deus igurikitzeorik Portugaleko mandatari handien
ganik. Eta etsitu zuen: “Japoniarat abiatzeko chedea dut, ge-
hiago holakorik ez ikusteko! Jada ez othe dut behar den bai-
no dembora gehiago galdu?”

Horrengatik, bertze itzuli bat egin zuen oraino Goarat.
Azken maniak eman nahi ziozkaten hango Jesuisteri: esku
hori bazuen Erromatik abiatzean Aita Sainduak eman zion
mandatarigoaz. Bainan manu baino kontseilu gehiago eman
zioten. Kontseilu horiek egungo egunean ere balia ditazke
nor-nahiri: Eskual-Herriko aphezari, urrungoeri bezala. Argi-
tara detzagun beraz hemen, Frantses-Xabieren hobeki ezagu-
tarazteko bederen: “Bertzeak sainduarazi nahi dituena, bera
saindu bedi lehenik... Aphezak ez gaitela harri zenbeitek Pe-
nitentziako eta Gorphutz-Sainduko sakramenduez dudatzen
badute, geronek ez badugu bizi saindua: nola ez dute dudu-
tuko?... Apez batek bethi begitarte ezta eta ona behar luke.
Gutienetik, ez dadiela nihorekin borthitza izan. Horrengatik
ez dadiela aisegi adichkide nor-nahirekin, eta bereziki bertze
munduko zerez mintzo delarik ez dezala ahantz egungo adi-
chkidea bihar etsai dukeela... Eskuak bethi libro atchik de-
tzala aphezak, nekhe baita zerbeit eman duenari behar or-

⁹ Zerbitzariren eskuizkribuan *atcbikiko*, *Euskalduna* astekarian *atcbikitze-
ko*.

duan jazartzea. Dohain handiegirik ez har beraz... Predikue-tan ez mintza predikalkiarekin ikustekorik ez duten zerez: behinik behin politikarik ez aipha... Kofesorrak kofesioan ez dezala lotsa nihor: bekhatoros handieneri ez dezala erasiarik egin, bederen bekhatuak aithortu ez dituzteno, baitire erasia ttipienak mututuko dituenak. Hobeki, aphezak kofesatzerat heldu zaizkonak lagunduko ditu: zenbeit aldiz, handiagoak ere egiten dituztenak badirela erranen diote. Eta guziz mintzatuko zaizkiote Jainkoaren bihotz on eta barkhatzerat ekharriaz...”

Erran gabe doa kontsilu horiek gure Eskuarak baino hobeki eta sarkorkiago ematen zituela Frantses-Xabierek: nihork ez dezala duda.

Mila bortz ehun eta berrogoita bederatzia da. Apherilaren hogoita bortzean abiatu zen Japoniari buruz Saindua, la-guntzat Angero, aita Cosme eta Torres eta Juan Hernandez frailea harturik. Etzezaken lagun hoberik hauta: Angerok bazakien Japoniako berri, Cosme de Torres etzuen deusek lotsatzen, etzen Juan Fernandez baino gizon legunagorik. Ilhabete baten buruan Malakan ziren: alabainan etzen bertze biderik: etzezaketan han baizik untzi bat atchewan bururat heltzeko.

Irakurtzaile guziek aise asmatzen dute Malakarrek bidekari-eri egin zioten ongi-ethorria: guziz Eskualdunari. Hain go-goan zuten oraino! Lorietan geldiaraziko zuten berenkin eta egin-ahalak oro egin zituzten hortako. Begietan eman ziozka-ten Japoniarateko bideko irrisku ikharagarriak, erran harat abiatzen ziren untzietarik erdiak bederen galtzen zirela, eta bertze holako zer-nahi. Debaldetan: etzuten bildu, eta irriz ihardesten omen zioten: “Oi, fede gutiko gizonak! Nik ez dut Jainkoaren beldurra baizik: Hura da ooren Nausia!”

Etzuen aise atchewan haatik untzi bat: adichkide guziek azkenean hitza jan zioten, eta Jondoni Joani arratsean Lapurra

deitzen zuten gizon tzar baten untzian sartu behar izan zuen. Ederrik ikusi zuen Lapurrarekin bidean eta beldurtzeko da sekulan etzuela Japoniako leihorrik ikusiko Jainkoa bera urrikaldu ez balitzaio eta, Sainduaren othoitzek hunkiturik dudarik gabe, egun batez nihork igurikatzen etzituen haize batzuek hartu ez balute. Hartu, eta, Lapurrak golkoan zituen chede gaichto guzien kontra, zirurikan Kihusuko ugarterat ereman! Agorrilaren hamabortza zen, Andredena Mariaren phesta. Egun handia Eliza katolikoarentzat, geroak frogatu behar zuen bezala. Sekulan etzituzten menturaz Mugabure, Gracy, Lissarrague, Chabagno eta Japonian ibili diren misionest suharrek bildu dituzten uzta ederrak bilduko!

Egun batez Frantes-Xabierek hitz hau igorria zion Goatik Inazio-Loiolakoari: “Aita zenbeit balinbadituztu horko lanetako on ez direnak, aski dauzkidatzu igortzea: hemen gaindi osagarria eta arimen amodioa aski dituzte, ez dute jakitate handi beharrik.” Ageri da Eskualdunak etzuela oraino Japonia ezagutzen. Laster frogatu behar zuen, han zerbeit lan egitekotz, jakitatea ere behar dela. Goako eta Japoniako basaphezak arras biga ziren. Bainan Frantses-Xabierek aski eskola handiak eginak zituela badakigu Japonesez bertzeeri ere buru egiteko, Japonesez bertzeak ere garhaitzeko...

Sainduak bidean, edo lehenago, buruari emana zuen Japoniarat heldu orduko hiri-nausirat joanen zela eta Erregeari berri erranen ziola zertarat heldu zen. Etzakien hango eremuen berri: hiri-nausia aise urrunegi zen Kihusutik harat menturatzeko, eta Kangoshimako herrian hasi zituen bere lanak, zuhurki.

Kangoshima –geroztik Kagoshima erraten diote orok– ez dakigu zer heinetako herria zen orduan; orai hiri handi eta eder bat da bere karrika, saltegi, ikastegi, eliza eta hiruetan hogoi mila arimekin. Lehen hiri hauzoa Nagasaki du...

X.

JAPONIAKO LEHEN LANAK

Kangoshiman bizi zen ugarteko erregechka, Zimatzu. Erregechka horri “daimio”¹⁰ erraten zioten Japonesekek. Ikusterat joan zitzaion zenbeit egunen buruan, Angero joan zitzaion zenbeit egunen buruan, Angero lagun harturik, Frantses-Xabier. Angerok erran ziozkanen gainean uste izan zuen Portugaleko arrakardari guziak berehala han zituela beren untzi ederrenekin eta, ez baita Japoneseeri bereri diruaren amodioak eginarazten ez duenik, Japoniako jainko faltso guzien gatik, Sainduari eman zion nahi zuen tokietan eta nahi zuen bezenbat predikatzen hasteko baimena.

Ondikotz, hango mintzaira etzakien Frantses-Xabierek! “Hemen ez dut ichiltzea baizik” dio berak ondoko egunetan igorri guthun batean. Bainan zerbeitbat bederen aski laster ikasi zuen eta karrikaz karrika abiatu zen predikatzen. Zer egin zuen?

San Inazioaren eta san Frantsesen Bizia derizan liburuari aspaldi deus ez diogu hartu. Huna bada, hitzez hitz, zer erraten dautzuen hemen: “*Buruzagiak aita handiaren aiphame-na entzunik, baimena eman zion haren peko herri guzietan fedearen predikatzeko. Kangoshimako hirian gebienek ezagutu zuten eta besarkatu*”.

Nun eta Kangoshiman arras eta arras jendi guti, hori ez da egia, ezen Frantses-Xabier harat joan eta urthe baten buruan etzen oraino ehunbat¹¹ girichtino baizik, bertze liburu egile guziek erraten daukutenaren arabera. Eta hori finkatzen du ederki demboraren buruan Japonian aditzen den elhe hunek: “Bertze eskualde batzuetan sareekin arizana bazen arraintzan Frantes-Xabier, Japonian amuarekin arizan behar izan zuen!”

¹⁰ Autorearen oharra: “Daimio” horrek ez othe du gure “jauna” iduri?

¹¹ Elizalderen eskuizkribuan halaxe dator: *ehunbat*.

Eskualdun liburu egile beraren arabera huna nola bildu zuen hango jendea: *“Itsasbegian dabilan batez, arraintzari batzueri so baratzen da Frantses. Arraintza tcharra dute. Sarea hamarretan aurthikitzen dute urerat, eta hamarretan butsa altchatzen. Etcherat butsik dobatzilarik, Frantsesek erraten diote: –Zerentzat etsitu duzue, haur maiteak? –Aita maitea, ez da egun arrain aro. Bertzalde arrain guti da itsaso huntan eta ez dugu lehen aldia butsik gobazila. –Hots, ene haurrak, berriz aurthikazue sarea. –Bainan, aita maitea, bainbertze aldiz aurthiki dugu, eta bethi alferretan!–Ez etsi, ez etsi: barrazue Jainkoa baitan konfidantza, eta aurthikazue sare hori urerat.*

Urerat aurthikitzen dute sarea eta trenkatu hurrana altchatzen, bain da arrainez bethea. Bibaramunean, ondoko egunetan, gauza bera gertatzen zaiote. Handik barat guzia arrain zen Kangoshimako ura”...

Gertakari hau ez dugu bertze nihun irakurtu, bainan deusek ez dauku dadatzeko dretchorik ematen: hori bezen mirakuilu handiak egiten ditu Frantses-Xabierek! Baditake beraz hola ere zenbeit Japonese bildu zituen. Gehiago egin zuen halere, bertze eskualde guzietan bezala, ongi moldaturik gozoz erraten zituen prediku batzuekin eta orori ematen zituen etsemplu ederrekin, sekulan, haren mintzaira hala-hulakoari, haren trastu bitchiari egiten ziozkaten trufek lotsatu gabe: munduan ez da Japonesa baino jende trufantagorik.

Basa-aphezak etzagozken kechatu gabe: herritarrak konbertitzearekin beren irabazpideak galtzen zituzten, alabainan. Etchez etche abiatu ziren beraz baizik eta Eskualduna sorgina zela eta ifernuko debruekin bat egiten zuela! Handiagorik ere atheratu zuten: bereziki, gizonki haragia janez bizi zela! Eta frogatzeko, noiz-nahi Sainduaren etcholako athearen ondoan mihise odoleztatu batzu hedatuko zituzten gauaz. Horra zer asma dezaken herrak!

Dembora hortan Zimatzu bera kechatzen hasia zen: ez zoazkion oro nahi zuen bezala eta Purtuges arrakardarien untziak etzaizkion, uste izan zuen bezala, porturat heldu. Bertzalde nunbeitik ikasi zuen Frantses-Xabierek bazituela itzuli bat edo biga eginak urruntchagoko ugarte batetarat, harat ethorri Portuges batzuen ikusteko. Arras gaitzitu zitzaion. Basa-aphezek burua beroturik hainbertzenarekin herritar guziera jakinarazi zioten handik goiti konbertituko zirenak hilen zituela.

Nola lan onik egin holako etsaiekin? Sainduak laster deliberatu zuen urrunago joaitea begitarte hobearen bilha. Urthea zuen Kangoshiman zela. Hango girichtinoak Angerori fidaturik, aita Cosme eta Torres lagun, hartu zuen bidea. Hiruzpalau egunek Firandoko jauregi handiraino eremana zuten: Zimatzurekin guti edo aski jende zen hango nausia, Nüro. Sainduaren famak bazakizkan aspaldi: lorietan ideki ziozkan beraz jauregiko atheak. Huna zer erraten daukun Frantses-Xabierek berak: "Firandoko erregeak sekulako ongi-ethorria egin zaukun eta zenbeit egunik barne ehun bat bathaio egin ginuen ugartean." Nüro bera ez bazen konbertitu, badakigu girichtino berritan zirela haren emaztea, seme gehiena eta zenbeit sehi. Berehala errateko, handik hamar urtheren buruan bethi urhats beretan atchegan omen zituen Luis de Almeirak Firandoko girichtino guziak.

Haste ona zuen Sainduak: etzen lokartu eta demborarik galdu gabe jo zuen Hiradoko ugarterat, aita Cosme de Torres Firandon utzirik elizadi berriaren buruzagi.

Bainan ez gitzaio Sainduari ugartez ugarte jarraikiko. Badakizue bertzalde zenbat ugarte handi edo ttipi omen diren Japonian? Hirur mila eta zortzi ehun. Etzen segurki Frantses-Xabier orotan ibili, bainan nork daki zenbatetan? Kioto, Japoniako hiri handienetarik bat zuen begietan: hari buruz zoan bethi. Bideko berri zenbeit, Yamaguchi bertze hiri handi batetarainoak Juan Hernandez jada aiphatu fraile jakintsun

harek emanen dauzku: “Deusek etzuen lotsarazten ahal aita Frantses-Xabieri, ez haize hotz ikharagarri batek, ez elhurrak berak. Ohoinak baziren alde guzietan, guziz itsasoan: zenbat aldiz ez ginuen untziko zokho gordeenetarat jautsi behar izan herrestaka! Leihorrean, zakhu bana bizkarrean, phuskatto bakhar batzuekin, aise nunbeitik ethorri bi eskalentzat hartzen gintuzten orok. Estalki bat baizik ez ginuen bigentzat kampoan lo egiteko eta behin baino gehiagotan zangoak eta aztalak hantu zitzauzkun hotzarekin. Deus etzen biharamunean etchetarik harrika urruntzen gz gintuztenean haurrek.

Hola heldu ginen Hatakarat, orok dakiten herri langilerat, eta Aita berehala joan zen hango basa-aphezen egoitzarat. Ongi hartu zuten hastean, bainan gero? Egia erran, zer-nahi egia igorri zioten bi begien arterat. Ez ginen nahi baino laster-rago berritz bideari lothu!...

Ondoko bospasei egunak baino borthitzagorik guti ikusi dut ene bizi guzian! Eta horren gainerat etzen Aitak egiten etzuen penitentziarik. Ez ditake sinhets, nik bezala ikusirik baizik. Bide guzia othoitzean egiten zuen, begiak sekulan al-tchatu gabe, eskuin edo esker itzuli gabe. Besoak berak, nekhezago ibiltzeko, bethi gorphutzari josiak zauzkan. Jana ez dezagun aipha: oro onegiak eta sobera zitzaizkon: etzituen irrisa egosi pichka bat eta ura bizik nahi...

Hola heldu ginen Yamarguchiko hiri handi eta ederrerat”. Yamaguchi ez omen da orduko itzala baizik egungo egunean.

Hain chuchen merkatua edo zerbeit holako zitaken egun hartan: karridak jendez betheak omen ziren. Urrunerat ikusi zituzten haurrek bi bidekariak eta oro jarraiki zitzaizkoten, harrituak. Arrats hartan ere etzuen aise atcheman atherbe bat Frantses-Xabierek. Egundaino atheetan begitarte guti dute hura bezala jauntziak dabiltzan gaichoek...

XI. JAPONIAN ORAINO

Sainduak hitz bat bazuen norbeitek, urrikaldurik, bidean emana Yamanguchiko adichkide batentzat. Saindua laguntzean galdetzen zion. Biharamunean argiko eremana zion mandataria eta aise asma ditake zer laguntza galdetu zion berehala: othoi zerbeit gisaz eta lehenbailehen ardiets zezon Yamanguchiko erregeari mintzatzeko fagorea. Ardietsi zion laster.

Yoshitaka zen errege. Phestari eta lohikeriari aski emana izanagatik, etzen hain gizon makhurra. Ongi hartu zituen Frantses-Xabier eta Juan Hernandez. Zertarat heldu ziren galdetu ziotenean eta Japonesei erakutsi gogo zuten galdetu, Frantses-Xabierek Hernandezi, hau frango mintzairan trebeago zelakotz, irakurtzeko eman ziozkan jada eginak zituen katichima eta prediku batzu. Predikuetan baziren, han-hemenka, elhe bortitz batzu: hala nola, Japonesen Jainkoak eta basa-aphezek deus etzirela; Japonese gehienak urde batzu bezala bizi zirela, etzutela chakurrek eta abere hainitzek baino ongi gehiago egiten, eta Jainkoak joko zituela ez baziren khambiatzen; eta holako. Erregeak beretzat har zetzazken elhe horiek. Etzituen egin edo bederen etzuen irakusterat eman deusik. Oren luze baten buruan Frantses Xabier eta Juan Fernandez sar-arazi zituen bezen polliki kaporat igorri zituen keinu batez, hitzik ihardetsi gabe heien predikatzeke galdeari. Juan Hernandez, berak salatzen daukunaz, ez omen zen guti harritu kampoan bere burua oraino soinenean gainean haztatu zuelarik!

Ezetz erraten ez duenak baietz erraten duela iduriturik duda gabe, Frantses- Xabier biharamunean berean predikatzen hasi zen. Bidegurutze guzietan adi zitaken noiz-nahi sekulako jendetzearen aintzinean. Bainan irri egiten zioten aditzaileek, edo bera bitchia atchematen zutelakotz halako larru churi, sudur chorrotch eta begi biribilekin, edo haren japonesearen mintza-

tzeko moldea ahal den bezalakoa zelakotz. Nun-eta etziren oihuka eta harrika hasten Sainduaren athermaldi batzuetan!

Dena dela, Frantses-Xabierek bi ilhabeteren buruan urhats bat baxharra etzuen oraino eginik. Dembora galtzen ari zela iduritu zitzaion Yamaguchin eta Kioto, Japonia guziko hirinausirat joaiten deliberatu zuen. Abiatu zen.

Negua etorricea zen ordukotz urthe hartan. Jada bide guziak elhurrez estaliak ziren. Zenbat aldiz etzuen gerrirainoko uretan ibili behar izan! Sukhar gaichto batzuek hartu zuten hainbertzenarekin. Oro garhaitu zituen eta heldu Sakai deithu herri gothor batetaraino. Han pausatzea uste zuen, baina haurrek harrika urrundu zuten etche guzietarik eta kampoan iragan zuen gaua.

Jainkoak ez ditu sekulan bera zerbitzariak uzten eta norbeit, han ere, urrikaldu zen Sainduaz. Hari esker, hain chuchen buruzagi handisko bat baitzen Kiotorat, bere sehi guziekin abian zena, buruzagiak onhartu zuen Frantses-Xabier eta Hernandez beren trastu tcharren gatik sehien artean jarraik zaizkion. Bidean sehi horiek egin ziozkaten trufa eta gaitakeriak ez ditugu haatik erranen.

Frantses-Xabier nola heldu zen bizirik Kiotorat, Jainkoak daki. Mirakuilu bat zauku kasik hori bera. Zangoak hantu zitzaizkon zapartzeko heineraino, erorka eta erorka gorphutz guzia zauritu zuen. Etzuten, bada, sehiek jaterat eman ziozkaten ondarrak hainitz atchiki, ez! Kiotorat heldu zen halere.

Errekena egin zuen, Kioton behar baitzituen Gurutzea landatu, Ama Birjinari eliza eder bat altchatu, jainko falso guziak lehertu, ondikotz etzuen Gurutzea landatu, etzion Ama Birjinari eliza ez ederrik ez tcharrik altchatu, eta jainko faltso guziak chutik utzi zituen. Zer bihotzmina! Nihork etzion atherrik ideki nahi izan, nihork etzion hitz on bat erran, eta hamar egunen buruko etsitu zuen. Arras etsitu gero! Hamekagarren goizean, lurra baino ilunago, Hiradoko bidean zoan Juan Her-

nandez bere lagun leialarekin, aspaldiko “*In exitu Israël de Agypto*” hunkigarria gogoan. Otsaileko Firandon zen eta Martchoko Yamaguchin.

Ichura guzien gatik etzuen debaldetan egin Sainduak Kiotoko itzuli hori: Japonesak ezagutarazi ziozkan bederen. Aditurik edo ikusirik, hauche ikasi zuen: deusek ez duela Japonian bihotz bat hunkitzen... dohain ttipi batek bezala! Eta lehen aldian hain laguntza guti egin zioten Yoshikata erregeari zenbeit pegeseria ereman ziozkan, bere trastu tcharren orde jauntzi eder bat emanik. Jauntzi ederrak balio gehiago, balio handia eman behar zioten alabainan pegeserieri. Hala hala gertatu zen eta gure Yoshitaka gaizoa choratua gelditu! Hainbertzetaraino nun diruketa handi bat eskaini baitzion ordainez Sainduari. Sainduak etzuen dirurik hartu, bainan aspaldi erran nahiak zituen hitzak erran: “Errege, ni ez naiz diruketa ibilki hemen; arimen salbatzerat ethorria naiz!” Elhe horiek oraino gehiago harritu zuten Yoshitaka eta Sainduari aise eman ziozkan nahi zituen baimen guziak. Eta gainerat komentu zahar bat, han bizi zadin bere lagunarekin...

Erregea alde, gehienak alde behar zituen handik goiti Frantses-Xabierek eta bi ilhabetez nihor konbertitu etzuen herri hartan, laster bathaioa galdetu zioten zenbaitek bederen. Huna nola ethorri omen zitzaion lehena. Egun batez, Juan Hernandez jendetze handi bati katichimaren irakurtzen ari zelarrik, emazte tzar batek thu egin zion begitarterat. Frailea bature etzen kechatu: mokanesa hartu zuen¹², begitartea chukatu eta... katichima segitu. Urruntchagotik beha zagon Aitoren seme bat: oro ikusi zituen. Hernandezi jarraiki zitzaion etcheraino, han Frantses-Xabier ezagutu eta harekin berehala katichimaren ikasten hasi. Jada badakizue gaineratekoa.

¹² Elizalderen eskuizkribuan *bartu zen*, Eskualduna agerkarian *bartu zuen*.

Gorachago errana dugu Yamaguchin Frantses-Xabierek zenbeit bathaio egin zituela. Zenbeit, bainan ez hainitz! Japonesa leguna da: ez da aise hartzen aztaparretan. Japonian iragan zuen dembora guzian Sainduak etzuen bi mila Japonese baino gehiago konbertitu. Badire-eta bi miletarat ere etzela heldu finkatzen dutenak! Ez dakigu beraz norbeitek liburu batean nola erraten ahal izan duen *“Jainkoaren eta Elizaren haur bilbakatzen zirenak, hastean ehunka kondatzen bazituen, gero milaka egiten zituela Frantses-Xabierek!”*

Zernahi izan dadien, Yamaguchin ere lan ona hasia zen: aita Cosme de Torres deithu zuen beraz harat, eta Bungorat joan bera, handik Chinarat heltzeko gibel-asmuarekin. Nola urratu ahal zitzaion bihotza Cosme de Torres eta Juan Hernandez azken aldikotz besarkatu zituelarik! Yamaguchiko girichtino guziak jarraiki nahi izan zitzaizkon itsasoraino bederen, zer gerta ere: etzituen utzi. Bi lagun hartu zituen bakharrik, eta, zakhua bizkarrean, oinez bideari eman. Adina gabe zahartzen eta pisutzen hasia zen jada: zer-nahi ikusi omen zuen beraz porturaino ezin helduz. Untzi batek laster ereman zuen gero Hijirat. Han zituen bilha ethorriak Funai Bungoko hiri-nausi Portugues eta Erregeren mandatari guziak. Zer ongi-ethorri choragarria egin zion hiri-nausiak! “Karririkak, atheak, leihoak, teilatuak berak jendez betheak ziren” dio orduko berriketari batek.

Yoshishige zuen Bungoko erregeak izena. Ez ditake asma errege hori baino gizon hoberik. Berehala esku guziak eman ziozkan Sainduari katichima egiteko, predikatzeke eta ahal bazuen ugarteko jende guzien konbertitzeko. Berak ere katichima ikasi nahi izan zuen. Berehala erran dezagun haatik etzuela bathaioa handik hogoita zazpi urtheren buruan baizik galdetu. Zertako? Gaztea baitzen oraino eta bide-kontrako amodio tzar batzuek sobera lothua baitzaukaten! Zerbeit da halere egin zuen bezala Sainduaren laguntzea...

Dembora hortan, Yamaguchin oro nahasirik, Joshitaka hila zuten bere etsaiek. Ez dire egungoak, artean errateko, herritarren arteko gerlak. Cosme de Torres eta Juan Hernandezi etzioten haatik minik egin, basa-aphezen elhe tzar guzien gatik. Bungoko erregearen anaia hautatu zuten erregetzat Yoshitakaren ordainez. Anaia bezala, misionesten adichkide on bat zen. Chinako aldetik aditzen zen oihuari ihardets zezaken orduan Frantses Xabierek.

Harat joatea aiphatu zioteneko, Yoshishigek eta bi ilhabetez Funaien bathaiatu zituen bortz ehun girichtino berriek beren egin- ahalak egin ziozkaten han geldiarazi beharrez. Debalde-tan, eta nolazpeit Sainduak buruan sar-arazi zioten Jainkoari sekulan etzaiola ihardoki behar. Bertzalde hitzeman zioten arte laburrik barnean zenbeit aphez on igorriko ziozkatela... eta Hazilaren erditsutan, untzi bat Goarat abian zela ikasirik, hartan sartu zen. Lan handiak egiteko sortua zen, alabainan, gure herritar Saindua! Eta bidearen luzeak, mintzaira berriak eta larru beltzaran, beltz, gorrasta eta horiek etzuten lotsatzen!

XII. AZKEN EGUNAK

Horra Eskualduna itsasoan egundaino bezala, San Miguel deithu untzi batean, nigarretan leihorrean jarraiki zitzaizkon Japoniseri Lagundiako bertze zenbeit aphez igorriko ziozkate-la hitzemanik. Bere ustez Chinari buruz abiatua zen, erresuma hortako espantuak Japonian eginak baitziozkaten eta baitzakien Chinan alhor handi bat kausituko zutela lantzeko: lan gosse zen oraino bere berrogoita bospasei urthe nekhatuen eta bere ahulezia guziaren gatik.

“Ez othe luke lana utz ordu? –dugu frangotan aiphatu dugun eskuarazko liburu hartan irakurtzen. –Palabar herriek, Trabankorreko erresumak, Comorinek, Moreko isla bandiak, Molukeko islek, Japoneko erresumek entzun dute haren botza.

Mendiak eta zelhaiak, itsasoak eta oibanak, hiriak eta bortuak, jendeak eta ibiziak, zerua eta lurra beziak atchiki ditu bere mirakuiluez, espantituak bere lan gaitzez. Ez othe da engoitik lanez ase? Nabiz Eskualduna den, haren zangoak ez othe dire engoitik lanez akbitu? Xabierek ez du sekulan lan eginari behatzen, bethi lan egitekoari.”

Bainan Chinan sartzen etzen errech dembora hartan han sortuak etzirenentzat: paper hainitz behar zen. Bertzalde Frantses Xabier etzitaken Chinako basatien erdirat bakharrik mentura ez-eta han bakharrik lanari loth: baitezpada lagunak behar zituen. Goan baizik etzituen batzu eta bertzeak ukhaiten ahal: gabe, Chinan sartzea etzen zuhurtzia.

Ez ditugu bideko chehetasunak emanen. Haize gaichtoen gatik untzia laster sartu zen San Choan deithu ugarteko portuan: abendoa zen, 1551 garrena. Hain chuchen portu hortan bertze unti bat atcheman zuen Goarat abian zena. Hartan sartu zen eta Otsailari buruz edo Otsailaren lehen-lehen egunetan Goarat heldu. Hango jesuista batzuek orduan eskuin eta ezker igorri zituzten guthunak irakurtu ditugu: orok ez dakite aski nola erran Frantses-Xabieren ikusteak egin zioten atsegina. Atsegina, eta ongia. Segurki Jainkoak ereman omen zuen Saindua harat, bakhotchá berritz bide onean sar-arazteko, zaharoa eskuan harturik makhurren chuchentzeko, eta orori kontseilu hoberenen emateko. Bizpahirur ilhabetez han zer lanak egin zituen ez ditake kasik sinhets.

Bainan deusek etzion Eskualdunari gal-arazten ahal Chinarat joaiteko chedea. Oro antolatuak zirela iduritu zitzaioneko, berritz untzia hartu zuen, Gobernadorearen paper guziekin, zenbeit lagun hoberenetan hautaturik. Aphirilaren hamalaua zen: 1552 garrena: ortzegun saindu arratsa. Ilhabete baten buruan berritz Malakan zen, Cochinen doidoiako bat trikaturik, itsasoan irrisku frango garhaiturik. Etzuen dudatzen Malakan errechtasun guziak kausituko zituela aintzinat joaite-

ko eta Chinarat heltzeko. Baduk hoberik! Lehenik Malaka guzia helde gaichtoek hartua atcheman zuen eta dembora hainitz eri artatzen gelditu behar izan zitzaion. Gero, Malakan buruzagi berri bat zen: Alfaro de Ataïde. Eta hunek, Sainduari berari ez bazion baitezpada nahi, arras begietan zuen Pereira, misionestak hartu behar zion untxiaren jabea, eta debekatu zion Malakako portutik atheratzea. Eta hitz on guzien gatik, kontseilu guzien gatik, hortan zagon. Hainbertzetaraino nun azkenekotz Frantses-Xabierek eskumikoz jo baitzuen! Orduan, bere oinetakoen erhautsa han beran utzirik sobera gaizki egin ziotelakotz Malakan, handik urrundu zen bethikotz. Untziak Canton deithu hiriaren parreraino ereman zuen behin, eta gero, gibelat eginik, San Choan jada aipatu ugartean utzi.

Etzuen ugarte hortan hainitz egoteko chederik Frantses-Xabierek. Huna zer irakurtzen dugun handik zenbeit egunen buruan Pereirari igorri zion guthun batean, bertzeak bertze: “Jainko Onaren laguntzarekin, gure untxia heldu da San Choanerat. Egun batetik bertzerat Chinako tratulant baten beha nago bere untxiarekin. Hitzemana daut dirutan hartuko nauela berekin eta Cantonerat eremanen.” Ondikotz, Eskualdunak etzuen ezta Cantonen ez bertze nihun zangorik sartu behar gehiago. Hitza jan zion tratulantak eta etzizaion gehiago begietarat agertu.

Joan ziren orobat, bat bertzearen ondotik, portuan ziren untxi guziak, nihork Frantses-Xabier Chinarat erematea onhartu gabe: sobera irrisku zen kampotiar bat erresuma hortan sar-arazteko.

Dembora hortan hotz handienak helduak ziren eta beren jatekoak gutitucheak zituzten misionestek. Hainbertzenarekin sukhar tzar batek hartu zuen Napartarra eta bizpahirur egunez bere lastozko oheari itzatu. Odol puska bat khendurik sendarazi zuten, bainan laster berritz eritzeko. Erran bat bada dem-

boratsu hartan Xeberriko jauregi zaharrea¹³ Frantses-Xabierek haurra zelarik eskuetan ibiltzen eta besarkatzea arras maite zuen guretzefika bat, ortzirale batez, betbetan ikusi zutela izerdiz estaltzen. Geroztik mirakuilu hori ortzirale guziez erreberritu omen zen urthe hartan. Jauregiko jendekiak etzuen dudatu misionestak laster hil behar zuela beraz.

Zenbat egun iraun zuen bigarren eritasun horrek? Ez da errech erratea. Hainitz aldetarat mintzo dire orduko berriketariak. Bainan oro baino nahiago dugu sinhetsi Antonio, gure Sainduak hobekienik lagundu eta maitatu dutenatarik bat: *“Ortzegun hartan –asteartean chartu-eta–guti edo aski nabasi zitzaukun: etzuen haatik behar ez den elhe bakhar bat erran. Begiak zerurat, loria begitaratean, predikaten ari balitz bezen gora, otboitz batzu egin zituen nihundik adi ez netzazkeenak, nik ez dakitan mintzaira batean¹⁴. Zenbeit badire haatik ongi gogoan hartu ditudanak, hala nola: Tu autem peccatorum meorum et delictorum miserere... Larumbatean elhea arras galdu zuen. Hori ikhusi nueneko, ene baitan egin nuen laster galdu behar ginuela eta ez nintzen gebiago urrundu. Gau guzian begiak etzituen gurutzefikatik aldaratu. Eta argia gabe, ezti-eztia, pausatua zen”...*

Iduri luke beraz igande goiz batez hil zela Frantses-Xabier eta hazilaren 27-a zitaken. Badire haatik Abendoaren biga zela erraten dutenak. Dena dela, arratsaldean berean ehortzi omen zuten. Orok badakite demboraren buruan hobia gorphutzaren bertze norapeit eremateko ideki zelarik, oso-oso zela oraino,

¹³ Elizalderen eskuizkribuan *zabarreen*, Eskualduna agerkarian *zabarreen*.

¹⁴ Elissalderen oharra: *Zoin othe zen mintzaira bori? Latina? Ez. Antoniok bazakien latinik aski, hala zen edo ez ezagutzeko. Etzen ere portugesa. Ez eta espagnola: portugesa dakienak espagnola aise adi dezake. Eskuara beraz? Ichura guzien arabera, ba. Frantses-Xabierek maite zuen Eskuara: berak erraten dauku 1543garrenean norbeiti igorri guthun batean: “Ene mintzaira, Eskuara da...”*

bethi eder eta fresko. Soinekoak berak etzituzten lurreko usteldurek unkituak. Jainkoak hala nahi zuen.

Horra, aski laburzki, zer izan den gure herritar saindu baten bizia. Ez baitugu ere chokho-moko guziak aski ongi agertu eta argitu, iduritzen zauku osoki erran dugula orok ikus dezaten zer gizona eta zer saindua izan den Frantses-Xabier. Bethi zaint gaitzala zerutik..., eta othoi lagunt gure biziaren bethetzen harek itsasoz bertzaldean iragan dituen hamar urtheak egin dituen bezala!

XIII. MIRAKUILU BATZU

Bere demboran eta hil ondoan sobera mirakuilu egin du san Frantses-Xabierek oro hemen emateko: bertze liburu bat hasi beharko ginuke. Egin dituenetarik bakhar batzu hartuko ditugu beraz doidoia.

1. Ez itsasoa ez leihorrean edateko urik gabe ez ditake bizi. Horra bada nun egun batez Frantses-Xabier untzi, batean zoalarik ura eskasten den untzi hartan. Kapitainak burua galdu zuen haur gaicho batzu egarriarekin ithotzen ikusi zituelarik. Saindua urrikaldu zen, othoitzean hasi, eta zerbitzariari erran zertako etzuten itsasoko uretik hartzen.

–Itsasoko uretik oraino oro lasterrago hilarazteko?

–Ez, gizonak, ez: nihor ez da hilen, nik hitzematen dautzuet...

Itsasoko uretik hartu zuren beraz zerbitzariarik. Sainduaren erranaren gainean, edanarazi eta berak¹⁵ edan: etzen gazia... bainan bai berritz gazitu, untziko barrikak bethe zituzteneko!...

2. Antonio de Miranda, Sainduaren zerbitzarietarik bat, gau batez norapeit zoalarik, suge tzar batek ausiki zuen, eta bereha-

---

¹⁵ Zerbitzariaren eskuizkribuan zer dakar *berak* edo *berek*? Bi aukeretatik lehena garbiago ikusten da.

la, hats bahi, gizon gaizoa erori zen lurrerat. Han zabal-zabala demboraren buruan atcheman zutelarik, Frantses-Xabier deithu zuten. Laterka ethorri zen, orori othoitz eginarazi eta gero, bere erhi bat thuz bustirik, hartaz Antonio unkitu ausikiaren gainean. Ordu berean bere baitaratu zen Antonio eta chutitu sendo...

3. Aita Francisco de Chaves haurra zelarik betbetan eritu zen, norbaitek pozoinaturik naski. Joan ziren Frantses-Xabieren bilha, eta hunek gurutzearen seinale choil batez sendatu zuen haurra. Hola-hola sendatu zuen Malakan etcheke-sume on bat. Hiltzerat omen zoan, bainan Sainduak sendatuko zela erran orduko, chutitu zen, jaterat galdetu eta ederki jan...

4. Marcel Mastrilli jesuista gazte bat zen: nihundik Japoniarat joan nahiko zuen misionest. Etzuten utzi bere buruzagiek. Horra nun egun batez eroriko ikharagarri bat zurubi batzuetarik egnik buru hezurra arrailtzen duen. Mirikuek berehala etsitu zuten, eta, itchura guzien arabera, harenak egina zuen. Gehiaggo dena, etzezaken iraun: laster joan behar zuen. Gaicho eriak bere Japonia zuen gogoan halere. Hori ikusirik, buruzagiek utzi zuten botu baten egiterat: sendatzen bazen, harat joanen zela. Baina, nola senda holako kolpetik? Etzezaken deus har ez atchik. Bada, jesuista gazte horrek sekulako sinhestea bazuen FrantsesXabieren podorean. Othoitz egin zion... etameza sainduaren emateko indarra galdetu. Galde hori egin zueneko, norbeit aitzitera ethorri balitzaio bezala, harekin elheketa hasi zen, martir hil nahi zuela, eta holako. San Frantses-Xabierekin ari zen solasean, egundaino deus ukhan ez balu bezen aise!

Erran gabe doa hitza atchikki zuela: Japoniarat joan zen eta han hil. Jesuistak esperantza omen due, San Frantese-Xabier bezala egun batez aldaretarat altchatua izanen dela Marcel Mastrilli...

5- Amboinako erregea bere ugartean setiatua zaukan bertze errege batek. Setiatua Frantses-Xabieren adichkidea zen. Edateko urik etzuen gehiago. Sainduak nolazpeit jakinarazi

zion beraz gurutze handi bat landatzen bazuen dorre baten puntan, berehala Jainkoak zerutik behar zen ur guzia igorriko ziotela. Eta hala-hala gertatu zen...

6. Nechka bat jada hila zen. Amak hel egin zion Frantses-Xabieri. Saindua ethorri zen, hilaren aintzinean belhaunikatu, othoitz bat egin... eta hila phiztu...

7. Itsu bat ethorri zitzaion behin Sainduari, othoi egin zezan othoitz bat harentzat. Othoitz egin zuen berehala Sainduak, eta biharamunean herriko karrketan zabilan itsua, bi begietan aspaldi galdua zuen argiarekin, oro harrituak beha zagozkiola!

8. Huna jada frangotan aipatu dugun Diogo Pereiraren seme batek behin baino gehiagotan bere adichkideeri erran duen zerbeit. "Ene aita, Diogo Pereira, Frantses-Xabierekin arras adichkide zen. Behin Sainduak hitzeman zion haren semeak etzi-rela sekulan beharrean izanen. Bada, behin Goan pilik sakelan eta jateko mikorik etchean gabe gertatzen nintzen. Sainduak aitari hitzeman zionaz orhoiturik, othoitzean hasi nitzaien: "Aita Frantses-Xabier maitea, ez duzu bada ikusten zertaratua naizen? Hel zakizkit eta lagun nezazu!" Hainbertzenarekin athe aintzinean baratzekari saltzaile bat hasi zitzaukun oihuka eia ez ginuen deusik behar. Baratzekari zenbeit galdetu niozkan mihise batzuetan truk. —"Har zatzu behar ditutzun baratzekari guziak, bainan ez dut mihiserik nahi truk: zure hitza aski zaut"...

Saltzaile hura etzen gehiago gure karrketarat agertu- Ez dut gutieneko dudarik Frantses-Xabieren mandatari bat zela.

Bibliografia:

ALDEKOA, I. (2008): *Euskal literaturaren historia*, Erein.

ELISSALDE, J. (1931): "Euskaltzaindian sartzean Jean Elissalde aphez azkaindarrak egin duen irakurraldia", *Euskera*, 68-76.

–(1985): *Azkaine: gure sorterrria*, Piarres Xarrittonen edizioa, Donostia Elkar argitaletxea.

KALTZAKORTA, J.(2003): “Sesenta y tres creencias populares recogidas por Jean Elissalde (1883-961)”. *Etniker*, 12 zk., 225-253 or.

–(2011): “Jean Elissalderen Theophane Venard Dohatsua”. *Litterae Vasconicae-Euskeraren Iker Atalak*, 12 zk. 11-59.

KRUTWIG, F. (1991) *Bilbao de los años cuarenta en torno a Blas de Otero y Resurrección Maña* de Azkue, Alfontso Irigoinek 30 ale atera zituen. Bat Euskaltzaindiko funtsean aurkitzen da.

LABEGERIE, M. J. J. (1961): “Zerbitzari jaunari: agur, esker, othoitz”, *Gure Herria*, 120-123.

LACOMBE, G. (1931) “Jean Elissalde aphez jaunak bere euskaltzainsarreran irakurri zuen itzaldiari George Lacombe Euskaltzain jaunak egin zion erantzuna”, *Euskera*, 77-83.

LAFITTE, P. (1961) “Gure illak. Jean Elissalde (1883-1961)”, *Euskera*, 344.

–(1961): “Jean Elissalde jaun apheza Jainkoak bereganatu”, *Herria*, 11 de Mai de 1961, nº 562.

LIZARTZA, R.: “LVIIa gerlan”, *Argia*, 1995-06-25.

LARTZABAL, P. (1963) “Euskaltzaindian sartzeko mintzaldia”, *Gure Herria*, 323-331.

MITCHELENA, L. (1960): *Historia de la literatura vasca*, Mino-tauro, Madrid.

VILLASANTE, L. (1961): *Historia de la literatura vasca*, Sendo argitaletxea.

–(1984): “Jean Elizalde “Zerbitzari”-ren mendeurrena (1883-1983)”, *Euskera*, 1984-1, 201-202 or.

Jabier Kaltzakorta